

Anna-Carin Stymne

Striden om Engelbrektsbilden*

Engelbrekt Engelbrektsson är en av den svenska historiens mest omdebatterade personer. Han har setts som frihetskämpe och folkhjärte men också som upprorsmakare och maktgalning. En förutsättning för den oenighet som råder kring hans person är det ringa källmaterial som finns om honom. Vad han företog sig före 1434 finns det inga uppgifter om, inte heller något om hans egna planer eller tankar. Det har istället blivit en uppgift för historieskrivare i olika tider att försöka fylla i de luckor som historien lämnat. En annan orsak till oenigheten är den ideologi som historikern har. Det är särskilt denna aspekt som här kommer i fokus.

Syfte och metod i stort

Detta är en historiografisk uppsats; den handlar om historiker och historieskrivning. I detta konstaterande ligger en vetskap att framställningen väsentligt skulle kunna vidgas om hänsyn också ska tas till skönlitteratur, bildkonst, musik och populärkultur. Den vetenskapliga diskussionen om motiven för Engelbrekts handlande 1434–1436 och om hans historiska roll har pågått länge och med skiftande intensitet. Orsakerna till varför man skriver historia har också varierat. Den här uppsatsen försöker tränga bakom och undersöka de krafter som driver och påverkar historiker.

För att nå mitt syfte att beskriva och karaktärisera den vetenskapliga diskussionen om Engelbrekts handlande och om hans historiska roll samt att försöka förklara olikheter och förändringar i bilden (tolkningarna) av Engelbrekt har jag valt att granska ett antal texter som skrivits av elva historiker och en litteraturhistoriker.

Jag har försökt beskriva författarnas tolkningar på ett likartat sätt och har därför för samtliga författare först presenterat vederbörandes Engelbrektsbild. Härvid har jag använt mig av ett analyschema. Syftet med detta schema har varit att fokusera på fem kriterier, som ska hjälpa till att få en så precis bild som möjligt av författarnas Engelbrektstolkningar, och göra det lättare att jämföra tolkningarna.

* Jag vill tacka Gunnar Artéus för engagerad handledning. Jag vill även tacka Lars-Olof Larsson, Erik Lönnroth och Herman Schück för att de vänligt och omsorgsfullt besvarat mina frågor.

ANNA-CARIN STYMNE

1. Författarens allmänna beskrivning

Jag har tittat närmare på hur författarna beskriver Engelbrekt. Till beskrivningen räknas egenskaper, social status och benämning. Att undersöka hur författarna beskriver Engelbrekt har varit intressant eftersom det säger mycket om författarens personliga uppfattning av Engelbrekt.

2. Motiv tillskrivna Engelbrekt.

Undersökningen vad gäller författarnas syn på Engelbrekts motiv begränsas till perioden från juli 1434, då dalaupprorets provinsiella gräns överskreds, till 27 april 1436 alternativt 4 maj 1436, Engelbrekts död. Med motiv menas Engelbrekts bevekelsegrunder för sitt handlande.

Några av författarna (exempelvis Henrik Schück) beskriver mycket detaljerat delmotiven för Engelbrekts handlande i de olika situationer han befinner sig. Jag har valt att inte redovisa dessa, eftersom det dels skulle spränga gränsen för denna uppsats omfång och dels inte är intressant annat än för förståelsen av Engelbrekts handlande vid just de specifika händelserna och inte för upproret i stort. Jag har istället intresserat mig för författarens ställningstagande vad gäller Engelbrekts övergripande motiv för upproret, hans politiska program och de drivkrafter författaren anger som orsak till hans handlande.

3. Kontakter som framhålles.

Jag har granskat de kontakter som författarna nämner mellan Engelbrekt och andra personer/samhällsgrupper. Vilka kontakter författarna anser att Engelbrekt haft har visat sig intressant att undersöka eftersom de speglar författarens intryck av vilka samhällsgrupper Engelbrekt samarbetade med.

4. Jämförelser som göres.

Här har jag tittat närmare på jämförelser som författarna gör mellan Engelbrekt och hans uppror och andra personer och/eller uppror. Jämförelserna har visat sig intressanta eftersom de tydligt visar vilken betydelse och karaktär författaren ger Engelbrekt och upproret.

5. Engelbrekts historiska roll enligt framställningen.

Denna kategori innehåller vad författarna anger som Engelbrekts historiska roll. Jag har främst intresserat mig för hur författarna uppfattar Engelbrekts maktposition och hur de ser på Engelbrekts betydelse för den samtida händelseutvecklingen, men även hans påverkan på framtiden och (företrädesvis) Sveriges fortsatta utveckling. Denna kategori innehåller även den historiska roll författaren implicit ger Engelbrekt.

Jag har valt att använda mig av samma ordning (beskrivning, motiv, kontakter, jämförelser, historisk roll) i presentationen av författarnas Engelbrektbilder som i

analysenschema eftersom jag ansett det vara ett bra, tydligt och neutralt sätt att visa hur författarna valt att besvara frågorna om motiven för Engelbrekts handlande 1434–1436 och om hans historiska roll. Jag har dock valt att presentera Engelbrektsbilderna så kortfattat som möjligt för att inte trötta läsarna med allt för ingående redovisningar.¹

Efter presentationen av Engelbrektsbilden har jag försökt förklara vad olikheter och förändringar kan bero på. De förklaringsgrunder jag härvid använt är följande:

Politisk ideologi?

Historiesyn?

Sätt att se på källorna (källkritik, källvärdering)?

Tidsförhållandenas förändring?

Finns det andra faktorer som påverkat än de ovan nämnda?

Jag använder begreppet historiesyn i betydelsen: Synen på historien; det vill säga vilka drivkrafter man anser är verksamma för att driva utvecklingen framåt och vad man anser är viktigt i historien, vad man fokuserar på.

Jag berör till viss del frågan om forskarnas vetenskapssyn (hur de anser att vetenskap ska bedrivas), exempelvis i samband med forskarnas syn på traditionens värde hos samtida dokument. Forskarnas vetenskapssyn har annars inte kommit att spela så stor roll i uppsatsen.

För att undersöka hur författarnas samtid har påverkat deras Engelbrektsbild har jag använt biografier och historiografisk litteratur som särskilt behandlat det forskarsamhälle och tidsklimat författarna var verksamma i. För att få hjälp med att identifiera ideologiska strömningar och de politiska ideologiernas förändring under 1800- och 1900-talen har jag även studerat de politiska ideologierna.

Användandet av analysenschemat för att få fram författarnas Engelbrektsbilder har syftat till en så objektiv bedömning som möjligt av författarnas texter. När jag däremot försöker förklara vad skillnader i synen på Engelbrekt och förändringar över tid kan tänkas bero på har jag tvingats vara mer spekulativ. Detta vill jag betona eftersom uppsatsen är av den arten att säkra fakta inte går att utröna ur materialet. Syftet med den delen av uppsatsen är inte heller i första hand att skapa säkra fakta, utan att diskutera olika förklaringsmöjligheter.

Jag har ansett det fruktbart att så långt som möjligt försöka hålla mig neutral till författarnas förklaringsresonemang, genom att försöka att inte värdera ett resonemang framför ett annat. Trots detta är det säkerligen så att jag har haft lättare att se en möjlig påverkan hos vissa författare än hos andra. Det är exempelvis förmodligen svårt att se tidsbundenhet hos historiker från sin egen samtid; mycket av det som vi idag betraktar som självklara historiska drivkrafter kommer antagligen av en senare tids människor att förefalla extremt tidsbundna.

ANNA-CARIN STYMNE

Begränsning och urval

Den vetenskapliga diskussionen om Engelbrekt och hans uppror har pågått länge. Jag strävar inte efter någon fullständig redovisning av Engelbrektsbildens historia, utan vill istället fördjupa mig i ett antal utvalda författares texter. De jag har valt är: Erik Gustaf Geijer, Henrik Schüch, Nils Ahnlund, Sven Tunberg, Kjell Kumlien, Erik Lönnroth, Gottfrid Carlsson, Per Nyström, Eva Garnert & Janken Myrdal, Lars-Olof Larsson och Herman Schüch. Undersökningen börjar 1832 (Geijers *Svenska folkets historia*) och rör sig fram till 1997 (Larssons *Kalmarunionens tid*). Anledningen till att jag valt just dessa författare är att jag av olika skäl ansett dem intressanta, antingen på grund av deras tyngd som historiker/vetenskapsmän eller för att de utmärkt sig genom att framföra en ny syn på Engelbrekt och upproret. Forskarna jag valt är (som läsaren förmodligen redan observerat) uteslutande svenska, vilket helt enkelt beror på att jag försöker begränsa undersökningen till ett för mig någorlunda gripbart problemområde. De finns en svensk författare som inte är med i undersökningen men som jag ändå vill nämna, Carl Gustav Styffe (1817–1908) som i sina *Bidrag till Skandinavians historia ur utländska arkiver* (1859–1884) skrivit inledningar.² Hans slutsatser har förmodligen påverkat senare forskning och han har även genom sin sammanställning av dokument från utländska arkiv bidragit till att underlätta det framtida forskningsarbetet. Jag vill även nämna två forskare vars texter behandlar senmedeltidens bondeuppror och därmed Engelbrektsupproret: Peter Reinholdsson *Uppror eller resningar. Samhällsorganisation och konflikt i senmedeltidens Sverige*. (Stockholm 1998) och Dick Harrison *Uppror och allianser. Politiskt våld i 1400-talets svenska bondesamhälle*. (Malmö 1997). Harrison tar bland annat upp böndernas roll i senmedeltidens uppror till diskussion. Peter Reinholdsson menar i sin doktorsavhandling att de senmedeltida bondeupproren inte är att betrakta som uppror, utan som resningar. Resningarna kan heller inte betraktas som bondeuppror, då bönder och frälsemän under senmedeltiden i stor utsträckning agerat tillsammans. Varken Reinholdsson eller Harrison fokuserar på eller diskuterar närmare Engelbrekts roll i resningen, varför jag valt att inte ta med deras texter i undersökningen.

Samtliga texter i undersökningen är vetenskapliga till sin karaktär. Jag har haft problem med definieringen av några texter, eftersom jag anser att termen populärvetenskap är alldeles för vid och idag ger något felaktiga associationer. Det har viss betydelse för Engelbrektsbilden om texten är riktad till en publik utöver forskarsamhället eller inte, därför har jag ansett det fruktbart att skilja dessa texter åt. Dessutom har jag kommenterat de texter som har ett speciellt syfte (exempelvis att skriva riksdagens historia), som fått betydelse för Engelbrektsbilden.

Tidigare forskning

Tyvärr finns det inte så många svenska rent historiografiska studier och de som finns behandlar andra undersökningsområden. De författare som ingår i under-

sökningen använder dock ofta ett historiografiskt förhållningssätt i sina texter, vilket jag i vissa fall utnyttjat.³ Annan historiografisk forskning jag tagit del av är Sven Lilja *Historia i tiden*, Rolf Torstendahl *Källkritik och vetenskapssyn* (Uppsala 1964), Bengt Henningsson *Geijer som historiker* (Uppsala 1961) och avsnittet ”Engelbrektsupprorets problematik” författat av Jerker Rosén i *Svensk historia 1. Tiden före 1718* (Lund 1978). Dessutom har jag inspirerats av en forskare i retorik, professor Kurt Johannessons artikel, ”Engelbrekt och upprorets retorik” i *Artes* (2:1985). Johannesson beskriver hur Engelbrektsupproret och dess ledare ändrar karaktär och syfte efter talarens, berättarens behov. Jag har ansett det intressant att undersöka på vilket sätt även författarna i min undersökning har haft anledning att inta ett särskilt perspektiv i sin tolkning av Engelbrekts handlande med anledning av deras samhällssyn, politiska uppfattning, vetenskapliga förhållningssätt eller andra, till exempel personliga skäl.

Erik Gustaf Geijer 1783–1847

Erik Gustaf Geijer föddes 12 januari 1783 på Ransäters bruk i Värmland. Han studerade i Uppsala och blev professor där 1817. Geijer blev 1824 ledamot av Vitterhetsakademien och Svenska akademien, 1829 av Musikaliska akademien och 1835 av Vetenskapsakademien. Geijer var konservativ fram till det så kallade avfallet till liberalismen vilket förkunnades i tidskriften *Litteratur-Bladet* 1838, men även i hans *Minnen* (1834) avspeglas hans alltmer liberala samhällssyn. Hans mest kända och uppskattade historiska verk är *Svea rikets häfder* (1825, ofullb.) samt *Svenska folkets historia* (1–3;1832–1836).

Engelbrektsbilden

Text: *Svenska folkets historia* (gavs ut första gången 1832). Texten riktar sig till en publik utöver forskarsamhället.

Geijer beskriver Engelbrekt på följande sätt: ”en man av stor själ, ehuru väl till kroppen liten, krigskunnig, emedan han i sin ungdom varit i stora herrars hov, vältalig och tapper.”⁴

Engelbrekts motiv, vad gäller det riksomfattande upproret,⁵ var enligt Geijer att ”återställa rikets gamla rätt och frihet” och att ”lösa riket ur trädalom”⁶ vilket jag utifrån Geijers text slutit mig till innebar: ett fungerande rättssystem, skattelättnader och de utländska fogdarnas fördrivande.⁷ Geijers Engelbrekt för framför allt en kamp mot aristokratin som vill ha en svag kungamakt, men också i viss mån en nationell kamp, även om Geijer i avsnittet om Engelbrekt i *Svenska folkets historia* aldrig direkt uttalar att Engelbrekt syftade till unionens sprängning.

Engelbrekt stöddes enligt Geijer av folket. Eftersom Geijer ibland använder termerna ”bönder” eller ”allmogen” synonymt med ”folket” har jag tolkat det som att Geijer menar att det främst var bönder som ingick i Engelbrekts här. Men Engelbrekt fick också, eller tvingade, allt eftersom stormännen med sig. Geijer

ANNA-CARIN STYMNE

skriver att ”de mäktige i allmänhet stodo honom emot” men trots det ägde han ”även ibland de ädlaste av dem vänner och beundrare”.⁸

Geijer gör inga direkta jämförelser mellan Engelbrekt och hans uppror och andra personer/uppror.

Vad gäller Engelbrekts historiska roll har Geijers Engelbrekt en stor pådrivande roll (förmåga att styra utvecklingen), men ändå självupppoffrande; han åtog sig att kräva folkets rätt.⁹ Vid Vadstena möte tvingade Engelbrekt rådet att förena sig med de upproriska och att skriva ett uppsägelsebrev till kung Erik, vilket Engelbrekt själv sände iväg.

Geijer påpekar att ”en samtida underrättelse säger: ’att han /Engelbrekt, min anm./ i tre år regerade Sverige’”.¹⁰ Eftersom texten är beskrivande till sin karaktär, diskuteras Engelbrekts maktposition aldrig särskilt ingående. Engelbrekt valdes enligt Geijer till ”*riksföreståndare* /orig. kurs./” vid mötet i Arboga 1435. När Karl Knutsson valdes till ”riksföreståndare” vid mötet i Stockholm 1436 skriver Geijer att Karl Knutsson måste dela makten med Engelbrekt. Vad denna makt innebar framgår inte av texten.¹¹

I och med den indirekta nationella kampen ger Geijer Engelbrekt stor betydelse för Sveriges fortsatta utveckling mot nationellt oberoende. Engelbrekt sätts i relation till Sturarna och Gustav Vasa.

Varför är Erik Gustaf Geijers Engelbrektsbild som den är?

Enligt Geijer var orsaken till missförhållandena i Sverige vid tiden för upprорот kriget som Erik av Pommern drev mot holsteinare och hanseater, vilket bland annat var anledningen till de höga skatterna. Geijer betonar även de utländska elaka fogdarna (Erik av Pommerns inrikespolitik) som orsak till upprорот, men även unionen (om dock i *Svenska folkets historia* indirekt). Geijer var inte motståndare till unionstanken, han ansåg att de nordiska folken var sammanlänkade och borde gå samman.¹² Men eftersom Kalmarunionen var konstruerad för att ge aristokratin makt på bekostnad av en svag kungamakt, medförde den, enligt Geijer, ett förtryck av bönderna.

Svenska folkets historia är skriven på ett sätt som gör det svårt att utvärdera Geijers personliga uppfattning. Ofta framställer han en händelse efter hur den beskrivits i de samtida källor han använt. Dessutom ser han gärna, på bekostnad av detaljerna, till historiens stora drag och linjer.¹³

Eftersom Geijer i *Svenska folkets historia* i så hög utsträckning använt sig av Karlskrönikan och Ericus Olai som källor blir bilden av Engelbrekt starkt idealiserad. Bengt Henningsson har dock påpekat: ”Det är onekligen historiografiskt intressant, att Geijer, som kommit att framstå som en av Engelbrektsidealiseringsens främsta företrädare i senare svensk historieskrivning, i sin första teckning av Engelbrekts gärning i så stor utsträckning befinner sig på samma linje som den kritiska riktningen bland de äldre historikerna.”¹⁴ I sina föreläsningar ger Geijer

nämligen en mer kritisk tolkning. Där visar han osäkerhet inför Engelbrekt som upprorsledare eftersom hans inträde på den historiska scenen innebar oreda i samhällsordningen.¹⁵ Geijer löser problemet genom att hävda att ”han /Engelbrekt, min anm./ förläste sin stora själ för fäderneslandet”.¹⁶ Engelbrekt kunde inte, enligt Geijer, tygla de krafter han släppt lös, han kunde inte heller tillåtas regera. Därför måste han offras, Engelbrekts död var förutsättningen för att hans historiska mission skulle segra och att utvecklingen gick i rätt riktning.¹⁷

En förklaring till att Geijer ger en något annorlunda bild av Engelbrekt i sina föreläsningar än i Svenska folkets historia kan vara att *Svenska folkets historia* skrevs för folket. Geijer var inte intresserad av att gå in på detaljer i *Svenska folkets historia*.

Min uppfattning är att Geijer tog ansvar för sin historieskrivning. Han hade personliga skäl att inte gå in på detalj i *Svenska folkets historia*. Hans höga uppskattning av folket innebar inte att han 1832 ansåg folket moget att ta ansvar för rikspolitiken. Bönder och hantverkare skulle göra det de var bra på och överlämna den politiska makten åt kungen och ämbetsmannaaadeln, vilket i sin tur ställde höga krav både på monarken och adeln. Om den härskande klassen skötte sig blev det inga uppror.

Enligt Geijer var Engelbrekts ingripande i den historiska utvecklingen av största betydelse för Sveriges framtida utveckling. Engelbrekt kämpade för en stark kungamakt och böndernas inflytande, inte enbart med militär makt utan även med en ”riksdag”. Upproret förklaras och berättigas genom att Erik av Pommern misslyckats som regent. Han hade gett aristokratin för stor makt och han lät sina fogdar förtrycka bönderna.

Geijer framhäver gärna Engelbrekts sinne för rättvisa. Han ansluter sig till Ericus Olai när han påpekar att ”enskilt egendom lämnades orörd”.¹⁸ Mordet på Engelbrekt får ett stort utrymme och Geijer är noga med att redovisa de olika upprorsledarnas olyckliga levnadsöden.¹⁹ Geijers tolkning och hans val av sätt att redovisa händelseförloppet innehåller både en religiös och moralisk aspekt samtidigt som tolkningen försvarar samhällets dåvarande ordning.

1772 hade något hänt som kom att få konsekvenser för synen på Engelbrekt och hans uppror, Gustav III:s statskupp. Gustav III menade att han liksom Engelbrekt och Gustav Vasa före honom ”velat rädda fosterlandet i en stund av fara och förtvivlan”²⁰ Detta är en mycket intressant vändning i Engelbrektsbildens historia, speciellt med tanke på kuppen mot Gustav IV Adolf 1809 då denna syn på Engelbrekt som en befriare fick ännu större aktualitet. Händelseutvecklingen i Sverige hade förändrat inställningen till Engelbrekts uppror till att bli politiskt korrekt.

Geijers kritik av Erik av Pommern har vissa drag av hans kritik av Gustav IV Adolf. Onödiga krig som totalt ruinerat statskassan, svaghet inför aristokratin etc. Vad svenska folket behövde var en stark och rättvis kungamakt som grundade sitt styre på en ständerförsamling.

ANNA-CARIN STYMNE

För Geijer var kungamaktens relation till bönderna viktig. Den behövdes som motvikt mot aristokratins ståndsegoism. Dessutom ansåg Geijer att adeln, kanske främst ämbetsmannaadeln, hade en position som innebar skyldighet att agera för rikets bästa.²¹

Geijer har givetvis påverkats av sin tids idéströmningar. Både Bengt Henningsson och Rolf Torstendahl påpekar influenser från Hegel, Schelling med flera av förromantikens och romantikens stora filosofer.²² Denna påverkan märks i Geijers beskrivning av Engelbrekt, som har drag av hjältedyrkan, samt i hans stil och uppfattning av det sköna, som han fann i historieskrivningen. Geijer liksom Hegel betonar gärna hjältarnas roll inom historien, de som bar på den gudomliga missionen. För Geijer blir Engelbrekt ett perfekt exempel på romantikens hjältedyrkan: hans stora själ, hans utstrålning, sinne för lag och ordning, samt hans våldsamma död.²³

Geijer var som ovan nämnts konservativ före det så kallade avfallet till liberalismen. Den konservativa ideologin innehåller en historiesyn, som i hög grad har påverkat hans egen. Ideologin har också påverkats av tidsförhållandenas förändring (vilket gör det svårt att skilja dessa förklaringsfaktorer åt). Det var viktigt för Geijer att betona att Engelbrekt inte eftersträvade våldsam samhällsförändring, utan tvärtom syftade till att återställa rikets gamla rätt och frihet. På så sätt hittade Geijer en möjlighet att gå förbi problemet med Engelbrekt som en problemlösare och störtare av samhällsordningen. Engelbrekt blev istället en bärare av den gudomliga missionen (därav hans sinne för rättvisa), han ville vrida klockan tillbaka, kräva folkets rätt gentemot en oduglig och orättvis monark som hade brutit mot sina eder. Det var viktigt för Geijer att visa att det inte var vem som helst som utvaldes till att göra uppror. Det var också viktigt att (i avskräckande syfte?) redogöra för en sådan persons våldsamma levnadsöde och grymma, oundvikliga död.

Geijers historiesyn innehåller en utvecklingsteori, vilket innebär att han till stor del skrev historien baklänges, eftersom han såg sin egen samtid som historiens mål. Geijer betraktade Engelbrekt och dennes uppror i relation till utvecklingen under Sturarna och Gustav Vasa. Engelbrekts upprorsrörelse blev därigenom det första tecknet på en utveckling mot nationellt oberoende (eftersom det enligt Geijer fanns många likheter i Sturarna och Gustav Vasa jämfört med Engelbrekts beteende). Arboga möte 1435 tolkas som en riksdag eftersom alla stånd uppräknas i källorna. Riksdagen blir ett embryo till den riksdag som skulle komma under Gustav Vasa och framför allt Gustav II Adolf (dessa kungar var Geijers favoriter).²⁴ Allting passade in i Geijers historiesyn.

Eftersom Geijer såg aristokrati och bönder som antagonister blev Engelbrekts uppror ett bondeuppror som riktade sig mot aristokrativäldet (unionen) och de elaka fogdarna, där bönderna krävde en stark kungamakt. Stormännen däremot tog första bästa tillfälle att åter närma sig unionskungen.

Jag uppfattar det som att Geijer såg Karlskrönikan som mycket trovärdig i dess

återgivning av händelseförloppet. Kanske var det så att Karlskrönikan och Ericus Olais beskrivningar godtogs av Geijer, eftersom de passade in i hans egen historieuppfattning. Geijer använde dock inte källkritik i modern mening. Geijer var hänvisad till ”stora” och ”lilla” rimkrönikan, då otillfredsställande analyserade, och hade inte heller tillgång till samtida bevarade dokument. Exempelvis kände han inte till Osenbrügges brev som först publicerades av Carl Gustav Styffe.²⁵

Geijer har även tagit intryck av Olaus Petris Engelbrektsbild, där uppror mot den världsliga överheten fördöms.

Henrik Schück 1855–1947

Henrik Schück föddes i Stockholm 1855. Han var professor vid Lunds universitet 1890–1898 och i Uppsala 1898–1920. Henrik Schück var den store nydanaren vad gäller svensk litteraturhistoria, han företrädde en historisk syn och tog avstånd från den då rådande estetiken med krav på tidlöshet. Hans mycket omfattande produktion innehåller bland annat det banbrytande verket *Svensk litteraturhistoria* (utgiven i häften 1885–1890) samt *Illustrerad svenska litteraturhistoria* (1–2; 1896–1897) som han skrev tillsammans med K Warburg. Han invaldes i Vitterhetsakademien 1893, Vetenskapsakademien 1908 och Svenska akademien 1913.

Engelbrektsbilden

Text: *Engelbrekt*, 1915. Texten riktar sig till en publik utöver forskarsamhället. Texten är svår att klassificera eftersom författarens vetenskapliga intentioner är svåra att utröna.²⁶

Henrik Schück är den av författarna som ingår i undersökningen som har den utförligaste beskrivningen av Engelbrekt. Schück slår fast att ingen kan veta något om Engelbrekts yttrande,²⁷ men detta verkar inte hindra honom från att dra slutsatser om Engelbrekts inre. Schück tillskriver Engelbrekt följande egenskaper: överlägsen ledarförmåga, dådkraftig natur, känsla för alla samhällsklasser, moget omdöme, raskhet, politisk skarpsinlighet, fosterlandskärlek, hänsynsfullhet, beslutsamhet, förmåga att visa ”den pansrade näfven”,²⁸ mycket stark känsla för lagliga former, god organisationsförmåga, manlighet, vishet, överlägsen personlighet, käckhet, svenskhet, god talare, förmåga att entusiasmera, skarpsinne, jämkningsförmåga, god medlare, handlingskraft, besinning och osjälviskhet.²⁹ Schück poängterar att Engelbrekt inte är bonde och att han kommer från den del av Dalarna som var mest ”industrialiserad”, nämligen Norberg i nuvarande Västmanland.

Engelbrekts övergripande motiv med resningen var, enligt Schück, unionens sprängning och upprättandet av en nationell demokrati med kungen som statsöverhuvud. Landet skulle styras av en infödd svensk konung (nationell monarki) och makten skulle grundas på en samverkan mellan folkets alla klasser (demokrati). Kungens uppgift var främst att upprätthålla urgammal svensk rättsordning.³⁰

Henrik Schück nämner på flera ställen att bondearméerna måste ha varit för-

ANNA-CARIN STYMNE

stärkta med frälsets rytteri. Utmärkande för Schücks Engelbrekt är dock att han stod mycket ensam. Även om han ofta samarbetade med andra för att nå sina mål, så menar Schück att Engelbrekt ensam stod utanför de andras klasskamp och ståndsegoism.

Schück gör heller inga direkta jämförelser med andra upprorsledare. Endast indirekt gör han jämförelser avseende betydelsen för uppkomsten av en nationalkänsla med Petrarca, Jeanne d'Arc samt Ulrich von Hutten och Luther.³¹

Vad gäller Engelbrekts maktställning, anser Schück att han efter Vadstena möte och fram till stilleståndsavtalet med Erik av Pommern i Stockholm 1434 stod på höjden av sin makt.³² Schück tolkar brevet som Engelbrekt skickade från Axvall 10 september 1434 till rådet i Stockholm, och de upprop till "Eder alla som bygga och bo i Uppland" som att Engelbrekt utövat en "härskarställning".³³ Schück anser att Engelbrekt i brevet ställde sig över riksrådet.³⁴

Schück ger Engelbrekt en närmast symbolisk betydelse för Sveriges fortsatta utveckling. Då Engelbrekt i det kritiska ögonblicket grep in räddade han Sverige från att "försvinna i unionens danska storstat utan hopp att någonsin kunna göra en *svensk /orig. kurs./ insats i världshistorien*".³⁵ Om inte Engelbrekt trätt fram och väckt riket ur dess slummer, hade de svenska bönderna blivit livegna och allmän rättslöshet blivit följd. Engelbrekts död satte stopp för fortsatt utveckling, svenskarna fick kämpa i ytterligare hundra år för att nå nationellt oberoende.³⁶ Engelbrekt enade svenskarna och fick alla samhällsklasser att gripa till vapen för sitt fädernesland. Engelbrekt var "den förste svensken".³⁷ Det var Engelbrekt som införde de stora allmogehärarna,³⁸ skapade riksdagen och därmed säkrade böndernas politiska inflytande, som sedan skulle utvecklas av Sturarna och Gustav Vasa.³⁹

Varför är Henrik Schücks Engelbrektsbild som den är?

Engelbrektsgestalten var under början av 1900-talet föremål för en stark liberal vurm som pågått från mitten av 1800-talet. Liberalerna använde Engelbrekt som ett politiskt exempel; Engelbrekt var grundaren av ett svenskt folkparti. Statyer restes, tal hölls och dramer skrevs. Mest berömt är August Blanchés drama från 1846.⁴⁰

Harald Hjärne var till skillnad från Blanche konservativ. I slutet av Harald Hjärnes uppsats "Svensk laghistoria" som publicerades 1876 i Svensk tidskrift, betvivlar Hjärne dalkarlarnas påstådda fosterlandskärlek. Uppsatsen behandlar annars inte Engelbrektsproblematiken.⁴¹ Hjärnes kritik var i första hand riktad mot Blanche,⁴² men naturligtvis även mot nationalliberaler i allmänhet. Henrik Schück skrev sitt äreminne över Engelbrekt 1914. Då var inte längre enbart liberalerna de konservativas största motståndare. Den nya fienden var socialismen. Dessutom växte det yttre hotet (första världskriget kom inte som en blix från klar himmel), nationalismen växte sig stark i Europa, känslan för fosterlandet var vik-

tig, de som propagerade för samhällsomvälvande åtgärder betraktades som landsförrädare.

Henrik Schücks framställning präglas i hög grad av sin tid: nationalliberalism, kampen för demokrati, striden mellan parlamentarism och personlig kungamakt och även av samhällets ökade polarisering. Det är uppenbart att Schücker vill ta tillbaka Engelbrektsbilden från de socialistiska idéströmningarnas företrädare. Engelbrektsmarschen från Blanche drama hade nämligen övertagits av socialistiska ungdomsförbundet och fått en ny text av Karl Gustav Ossianilsson där Engelbrekt fick symbolisera folkets kamp mot utländska fogdar, som för socialisterna blev arbetarnas kamp mot kapitalisterna.⁴³ Att Schücker förmodligen var medveten om den roll Engelbrekt spelade hos socialisterna märks genom att han ständigt nämner Engelbrekt som medlare mellan samhällsklasserna. Engelbrekt var den som såg till rikets bästa och var befriad från ståndsegoism. Dessutom påpekar Schücker (förmodligen direkt riktat mot socialisterna) ”Engelbrekt var trots sin makt öfver allmogen tydligen icke någon demagog”.⁴⁴

Schücker var påverkad av borggårdskrisen och det annalkande första världskriget. Vad gäller Schücks starka tilltro till människans förmåga, måste man dock ta i beaktande att Schücker *skrev* sin Engelbrektskildring *före* de båda världskrigen.

Nationella strömningar var vid början av seklet starka som förenande band för samtliga politiska ideologier. Tilltron på framtiden och människan var trots allt god. Nationalismen har fördjupats hos Henrik Schücker och fått en tydligare del i förklaringsresonemangen än hos Geijer. Romantikens hjältedyrkan har övergått till något som mer liknar Nietzsches ”Übermensch”. Engelbrekt var den förste svensken och den ideale medborgaren, han samlade alla samhällsklasser i kampen för ett fritt, självständigt Sverige.

Det finns en viktig skillnad mellan Henrik Schücks Engelbrektstolkning och de tolkningar som skulle komma under 1930-talet. Första världskriget hade då skakat om Europa och optimismen inför framtiden fick sig en törn som kom att ytterligare förvärras genom den stora ekonomiska krisen. Även det akademiska klimatet blev hårdare.

Henrik Samuel Nyberg beskriver i sitt inträdestal till svenska akademien Schücker som en politisk vilde; han bekände sig aldrig till något politiskt parti och hade förmåga att ”finna ut det positiva ur varje åskådning och riktning; resten värjde han sig kritisk mot.”⁴⁵ Utifrån Schücks text har jag dock haft anledning att anta att han, trots Nybergs beskrivning av honom, ändå främst företrädde konservativa eller högerliberala tänkesätt.

Både den liberala och den konservativa politiska ideologin hade förändrats under 1800-talet och 1900-talets första decennier. Det är svårt att säga exakt hur mycket Schücker inspirerats av den ena eller andra ideologin. Tanken att Engelbrekt hade förmåga att företräda alla samhällsklasser och själv var politiskt neutral i den bemärkelsen att han inte företrädde en särskild klass måste nog i det här fallet

ANNA-CARIN STYMNE

betraktas som en konservativ tanke. Intressant att notera är att Schück verkligen anstränger sig för att bevisa att Engelbrekt kom från en borgerlig miljö.⁴⁶

Det finns hos Schück liksom hos Geijer en utvecklingstanke och syn på historien som en långsam process mot ett högre mål, vilket ger Engelbrekt en stor historisk roll och ett stort inflytande på Sveriges fortsatta utveckling. Karaktäristiskt för Schück är att Engelbrekt hos honom hela tiden var ensam om sina insikter, vilket i sig ger Engelbrekt en mycket stark personlig drivkraft.

Schücks Engelbrektsbild går väl ihop med hans egen samtids syn på samhället, det vill säga uppfattningen hos dem som i stort sätt var nöjda med den rådande samhällsordningen. Om alla samhällsklasser går samman i kampen för ett fritt självständigt och starkt Sverige skulle nog allt ordna sig.

Schück har hämtat mycket av sin Engelbrektsbild från den danska historikern Kristian Erslev. Erslev hade, till skillnad mot tidigare danska historiker, en förståelse för Engelbrekt och hans uppror, eftersom han ansåg att Erik av Pommern favoriserade Danmark på bekostnad av Sverige och Norge. Enligt Erslev älskade Engelbrekt fosterlandet, han ville nationens bästa och därmed unionens sprängning.⁴⁷ Dessutom var Schück påverkad av den tyske forskaren Goswin von der Ropps analys av Karlskrönikan, vilket bland annat innebar att Henrik Schück gav Karlskrönikans Engelbrektsparti stort källvärde.⁴⁸

Intressant att notera är Schücks användning av Osenbrügges brev som bevis för att Engelbrekt syftade till unionens sprängning. Detta brev, som är en av de få berättande källor som finns från den här tiden, används av flera av författarna. Hos Ahnlund får det stå som ett ännu starkare bevis för att Engelbrekt och upproret syftade till unionens sprängning. Lönnroth har påpekat Ahnlunds inkorrekta återgivning av brevet. Den förste som på allvar ifrågasatt i vad mån Osenbrügges beskrivning av upproret och dalkarlarnas mål kan betraktas som korrekt är Herman Schück.⁴⁹

Sven Tunberg 1882–1954, Nils Ahnlund 1889–1957 och Kjell Kumlien 1903–1995.

Sven Tunberg föddes 1882 i Öglunda socken. Han var professor (1919–1949) och rektor (1927–1949) vid Stockholms högskola. 1920–1933 var Tunberg redaktör för *Historisk tidskrift*. Dessutom var han ledamot av Vitterhetsakademien (invald 1928) och Vetenskapsakademien (invald 1947). Tunbergs författarskap behandlar främst svensk medeltidshistoria och förutom nedan behandlade text kan nämnas *Götarnas rike* (1940) och *Sveriges historia intill våra dagar* (2; 1926). Tunberg kom dock, lite olyckligt, att bli mest känd för allmänheten när han under andra världskriget åtog sig uppdraget att bli chef för Statens informationsstyrelse (1940–1944), därigenom blev han beskylld för samlingsregeringens ”mörkläggnings” av känsliga politiska och militära medgivanden (som den tyska transitringstrafiken).

Sven Tunbergs Engelbrektsbild

Text: Sveriges riksdag. Riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut, första bandet, 1931. Texten riktar sig till en publik utöver forskarsamhället. Tunbergs Engelbrektsbild måste betraktas som påverkad av den uppgift han fått; att skriva riksdagens historia.

Tunberg beskriver Engelbrekt som en kraftfull och klok person som förde en moderat politik. Engelbrekt ägde enligt Tunberg en mäktig stämma och tvekade inte att hota med våld om så blev nödvändigt (exempelvis vid Vadstena möte).⁵⁰

Enligt Tunberg var motiven för Engelbrekts handlande ”fosterlandets intressen”. Fosterlandets intressen krävde, vilket alltså därigenom även var Engelbrekts krav, ”en nationell politik utan tvekan och återvändo”. Detta innebar: unionens sprängning. För att undvika upplopp och maktkamp krävdes en stark inhemsk monarki som byggde sitt styre på samtliga samhällsklasser; det vill säga en ståndsriksdag.⁵¹

Det absolut största problemet, enligt Tunberg, var att Sverige höll på att förlora sin nationalitet. Det var främst det utländska inslaget i Sveriges styrelse och förvaltning som var farligast. Fördrivandet av de utländska fogdarna, som inte ville rikets väl, ses som huvudmål för Engelbrekt.

Tunberg betonar Engelbrekts samröre med allmogen, Erik Puke och Stockholms svenska köpmän. Däremot gör han inga direkta jämförelser mellan Engelbrekt och upproret och andra upprorsledare/uppror.

Vad gäller Engelbrekts historiska roll ser Tunberg i likhet med Henrik Schück Engelbrekt som den pådrivande kraften vid brytningarna med kung Erik, vilket blir en naturlig följd av att båda dessa författare anser att Engelbrekt stod för ett nationellt program som ville spränga sig ur unionen. En skillnad mellan Henrik Schück och Tunberg är att Tunberg anser att Engelbrekt bars upp av allmogens primitiva nationalism. Tunberg ser nationalismen som inneboende i varje individ, den finns där men har slumrat in.⁵²

Tunberg anser att det var ”Sveriges okrönte konung” som talade i uppropet till Upplands bönder och köpstadsmän, som Engelbrekt skrev vid Axvall 1434.⁵³ Engelbrekt stod enligt Tunberg bakom rådets utvidgning och det var Engelbrekt som göt mod i det vacklande riksrådet inför kung Eriks ankomst till Stockholm. Engelbrekt var också den militära ledaren för upproret. Genom Arboga ”riksdag” fick Engelbrekt möjlighet att ta över ledningen eftersom han valdes till ”rikets hövitsman”. Tunberg ansåg att Engelbrekt var riksdagens grundare om än i dess primitivaste former.⁵⁴

Nils Ahnlund föddes 1889 i Uppsala. Han blev professor i historia vid Stockholms högskola 1928, efterträdde Sven Tunberg som redaktör för Historisk tidskrift 1933–1949 och invaldes i Svenska akademien 1941 och Vitterhetsakademien 1934. Ahnlunds främsta forskningsfält var stormaktstidens historia, vilket redan hans doktorsavhandling *Gustaf Adolf inför tyska kriget* (1918) vittnar om.

ANNA-CARIN STYMNE

Ahnlund var även han en mycket produktiv författare, dessutom publicerade han politiska artiklar i Svenska Dagbladet och deltog aktivt i den politiska debatten.

Nils Ahnlunds Engelbrektsbild

Text: *Engelbrekt. Tal och uppsatser*, 1934. Texten riktar sig till en publik utöver forskarsamhället. Nils Ahnlund använder ett mycket målande och uttrycksfullt språk. Jag har upptäckt att det ibland kan medföra att hans egentliga åsikter blir svåra att utröna. Ahnlunds texter om Engelbrekt är en samling tal och uppsatser, där framför allt talen har ett särskilt syfte, som måste tas i beaktande vid analysen av texten.

Enligt Ahnlund är källornas gemensamma vittnesbörd för Engelbrekts storsinne bevis för att han verkligen var en stor man utan fläckar, vilket exempelvis inte gällde Erik Puke, som svartmålas i källorna. Samtiden ”kände och förstod, att han fyllt en historisk mission”.⁵⁵

Ahnlund anser att Engelbrekt ville rikets väl. Han ”hävdade folkets laga rätt mot främlingsvälde, ofrihet och godtycke”.⁵⁶ Som bevis för Engelbrekts nationella känsla och strävanden anför Ahnlund att han ville återförena Skåne med Sverige.⁵⁷ Ahnlund diskuterar ärelystnad som drivkraft men kommer fram till att Engelbrekt stod fri från själviska uppsåt.

Ahnlund nämner samverkan mellan Engelbrekt och de nordtyska hansestäderna. Även Ahnlund nämner Engelbrekts samhörighet med alla samhällsklasser.⁵⁸

Ahnlunds ståndpunkt vad gäller Engelbrekts nationella betydelse för Sverige märks även i hans jämförelse med Jeanne d’Arc och Jan Hus, ”båda allttjämt verkande krafter hos de nationer, som räkna dem som sina”.⁵⁹

Ahnlund ger Engelbrekt i princip samma historiska roll som Tunberg: Han slår fast att Engelbrekt utgjorde en vändpunkt i historien. Om inte Engelbrekt hade funnits hade Sverige på samma sätt som Norge legat under Danmark. Engelbrekt var riksdagens skapare, det var också Engelbrekt som utvidgade riksrådet. Ahnlund, liksom Tunberg, ger Engelbrekt en mycket stor betydelse för Sveriges fortsatta utveckling: ”För sin självständiga utveckling i århundraden skall Sverige stå i ständig tacksamhetsskuld till honom”.⁶⁰

Kjell Kumlien föddes 1903 i Stockholm. Han disputerade 1933 med avhandlingen *Karl Knutssons politiska verksamhet 1434–1448* vid Stockholms högskola. Kumlien var elev till Sven Tunberg, vilket kan förklara likheter i historiesyn dem emellan. Förutom nedanstående behandlade verk märks Karl Knutsson i Preussen 1457–1464 (1940) och Kävringemorden (1947).

Kjell Kumliens Engelbrektsbild

Texter: 1. *Karl Knutssons politiska verksamhet 1434–1448*, 1933. Doktorsavhandling framlagd 1933. Texten riktar sig i första hand till forskarsamhället. 2. *Med*

Svenskarna och Engelbrekt, 1935. Texten riktar sig till en publik utöver forskarsamhället. Boken är utgiven med anledning av 500-årsminnet av upproret. Kjell Kumlien har i *Med Svenskarna och Engelbrekt* godtagit att upproret inte syftade till unionens sprängning.

Kumlien beskriver Engelbrekts egenskaper enligt följande: militär begåvning, insikter av ovanliga mått, erfarenhet, måttfullhet, vältalighet, kraft, bestämdhet och raskhet.⁶¹ Kumlien betonar att Engelbrekt tillhörde medelklassen och lågfrälset.⁶²

Kumlien anser att åtskilligt av Karlskrönikans skildring av de grymma fogdarnas våldsregemente kan vara agitatoriska tillägg, men mycket ”torde vara sant. Konungens fogde i ett svenskt slottslän, högste krigsherre, högsta ordnings- och skattemyndighet i sitt distrikt, hade en alltför utsatt ställning i det främmande, halvt fientliga landet för att ej frestas till maktmissbruk och våldsgärningar.”⁶³ Som bondeledare ville Engelbrekt komma till rätta med fogdarnas, framför allt Jösse Erikssons, ämbetsförvaltning. Sveriges världsliga och andliga rådsherrar stod bakom kravet på att fogdarnas grymheter skulle bestraffas eftersom de fruktade en bonderesning.⁶⁴

Motiven för Engelbrekts handlande var ”att avskaffa sociala och ekonomiska missförhållanden”. Engelbrekt förde de lägre samhällsgruppernas talan. I slutet av sin bok skriver Kumlien att ”Lübeckaren Korner, som var samtida med händelserna, hävdar, att Engelbrekts mål var att låta Sverige åter komma i åtnjutande av sina gamla friheter och privilegier samt att återställa handelns trygghet. Krönikören har här nog tagit fasta på väsentligheter.”⁶⁵

Kumlien nämner att Engelbrektsupproret av andra har jämförts med vilda och oordnade folkuppror men hävdar att resningen under Engelbrekt hade ett lugnt och värdigt förlopp (till skillnad från under Erik Puke).⁶⁶

Även Kumlien hävdar Engelbrekts stora historiska roll. Som implicit svar på Erik Lönnroths doktorsavhandling medger han att Engelbrekt visserligen inte deltagit vid utländska diplomatiska förhandlingar eller i överläggningar med kungen: ”Men trots allt detta var dock Engelbrekt under hela sin offentliga bana en av rikets ledande män, tidvis den mäktigaste av alla”. Kumlien anser inte att Engelbrekt var ett verktyg i aristokratins händer. Engelbrekt insåg att han var tvungen att samarbeta med aristokratin för rikets bästa och för att undvika inre split.⁶⁷

Varför är Sven Tunbergs, Nils Ahnlunds och Kjell Kumliens Engelbrektsbilder som de är?

Jag har låtit analysen av de tre författarna bli gemensam, eftersom de ligger nära varandra i sin uppfattning om Engelbrekt och därför att alla tre vid den här tiden (1931–1935) verkade i Stockholm.

Tanken att Engelbrekt hade grundat Sveriges riksdag växte fram successivt och

ANNA-CARIN STYMNE

som vi sett ovan hade Henrik Schück godtagit den. Sven Tunbergs forskning slog fast att Sveriges första riksdag hade varit mötet i Arboga 1435 (med protester från Gottfrid Carlsson). Även socialdemokraterna kunde lätt förlika sig med en folkleddare av låg börd som grundare av Sveriges riksdag. Vid 1925 års riksdag lade riksdagsledamoten Värner Rydén (socialdemokrat)⁶⁸ fram en motion där han föreslog att 500-års jubiléet av Sveriges riksdag borde hyllas genom att ett samlat verk om riksdagen uppställdes, ”omfattande såväl dess historia som dess statsrättsliga problem”.⁶⁹ Till författare av det första bandet, ”Riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut”, utsågs Sven Tunberg.

Att Engelbrekt grundat den svenska riksdagen var naturligtvis en idé som först kom från de liberalas läger, långt innan Henrik Schück skrev sitt äreminne över Engelbrekt i Svenska akademien, men den kom med tiden att även införlivas med den konservativa historiebilden.⁷⁰

Som de flesta andra ideologier har konservatismen förändrats och påverkats av olika händelser i historien och av filosofiska strömningar. Den auktoritära konservativa ideologin innefattar en historieuppfattning där historien ses som en långsam utveckling fram till idealstadiet. I slutet av 1800-talet uppstod ett slags socialkonservatism, som innefattade tanken på en stor och stark statsmakt med en socialpolitik som skulle förmå att integrera alla samhällsklasser i den nationella gemenskapen.⁷¹

Efter första världskriget skapades den moderna ideologiska enpartidiktaturen. Först ut var det kommunistiska partiet i Sovjetunionen. På flera ställen i Europa började människor tvivla på demokratin och de fria marknadskrafterna. Fascism och nationalsocialism utformades och fick genomslag. I Tyskland, som drabbats svårt av första världskriget, fattigdom och sedan våldsamt av trettioalets ekonomiska kris, flydde väljarna de etablerade partierna Adolf Hitler kunde ta makten i landet.⁷²

Det är svårt att bedöma, men för den sakens skull inte desto mindre intressant, på vilket sätt svenska historiker påverkades av händelseutvecklingen i Tyskland under 1930-talet. Det är uppenbart att nationalsocialism och fascism inspirerats och tagit mycket av sina idéer från konservativa och nationalistiska tankegångar. Frågan är om den konservativa ideologin under 1930-talet i sin tur även påverkades av nationalsocialistiska tankar? Denna uppsats kommer inte att besvara den frågan. Jag kan endast konstatera att de båda ideologierna till vissa delar låg nära varandra. Jag vill dock påpeka att Nils Ahnlund från och med krigsutbrottet 1939 kom att ta starkt avstånd från nazism.⁷³

Sven Tunberg, Nils Ahnlund och Kjell Kumliens texter har alla tre, en tydlig konservativ och nationalistisk prägel.

Tiden bar på en tanke att varje folk eller nation hade sitt ursprung långt tillbaka i tiden, den *svenske* bonden på Engelbrekts tid var ett embryo till samtidens *svenske* bonde. Frihetskänslan fördjupades hos det svenska folket eftersom den hade en så

lång historia. Motsvarande gällde riksdagen och den svenska konstitutionen. Det var därför viktigt för konservativa historiker att bevisa att den svenska frihetskänslan och riksdagen under ledning av konungen hade mycket gamla anor.

De tre författarna framhåller att Engelbrekts politiska program inte var samhällsomstörtande. Engelbrekt ville rikets väl. Han ville *återställa* rikets gamla rätt och frihet, det vill säga, han ville leda in riket på rätt väg igen. Detta innebär även att hans motiv inte kunde vara materialistiska. Hans motiv var idealistiska, eller om man så vill nationella; nationalkänslan beskrivs som en naturlig drivkraft.⁷⁴

För att Engelbrekt ska kunna innefatta detta politiska program tillskrivs han en stor historisk roll, både under sin egen livstid (maktställning) och för Sveriges framtida utveckling. Den konservativa ideologin innehåller en stark tilltro till traditionen. Detta får till viss del förklara författarnas benägenhet att i traditionen se spår av sanning och därmed i så hög grad anamma den Engelbrektsbild som växt fram under 1900-talet i det svenska medvetandet.⁷⁵

Engelbrekt är hos de tre författarna inte lika ensam som hos Henrik Schück, han bärs tydligare upp av svenska folket och en uppvaknande nationalism. Eftersom Engelbrekt ses som den främsta nationella kraften, är det naturligt att han ges en stark drivande roll under upprorsrörelsen. Hans person knyts till Sveriges fortsatta utveckling, där Engelbrekt ses som grundaren av nationalkänslan och den historiska mission som var Sveriges, frihetskänsla, riksdag och självständighet. Till och med Sveriges naturliga gränser ses som inneboende hos Engelbrekt: "Folkungatidens storsvenska traditioner voro tydligen såväl nu som senare levande i hans själ: hans håg stod till de skånska landskapens rikedom, vilken Magnus Eriksson en gång genom slapphet och omdömeslöshet förspillt."⁷⁶ Detta är ett av många exempel på Tunbergs nationalistiska samhällssyn. Det är tydligt att Tunberg ser staten som en organism och folket som bärare av nationalkaraktären.⁷⁷

Ett nationellt uppror var befogat eftersom det var ett befrielsekrig som var naturligt inneboende hos varje folk. Utlänningars fördrivande var ett måste för att säkerställa den egna nationalkänslan och karaktären. De tre författarna poängterar att Engelbrekt inte eftersträvade ett samhällsomstörtande program, tvärtom ville han försäkra sig om att samhället behöll sin speciellt *nationella* karaktär och inte förändrades.

Även Kjell Kumlien betonar rädsla för nationell förtvinning: "Tyskar och danskar blevo styresmän för vidsträckta svenska områden: deras successiva inträngande i riket bör ha känts som en landsfara, en lömsk farsot, som småningom skulle lamslå och döda landets och bygdernas säregna livsformer."⁷⁸

Ytterligare exempel på författarnas (i det här fallet Kumliens) influenser från samtiden och nationalism: "Ett allmänt, av arbetslöshet framkallat missnöje har visserligen varit en mäktig drivkraft vid dalkarlarnas och västmännens djärva resning, men denna har säkerligen möjliggjorts av en inneboende kraft och en samlad styrka, som utmärkte bergsmännen framför övriga folkgrupper i Sveriges land.

ANNA-CARIN STYMNE

Bergslagens styrka, ej dess svaghet, gjorde, att det kunde gå i spetsen för upproret mot unionskungen.”⁷⁹

Tunberg, Ahnlund och Kumlien har förmodligen tagit intryck av händelser i deras samtid.⁸⁰ Hos Henrik Schück kan man finna en viss förståelse för unionstanken, med förbehållet att unionen kommit till för att skapa en svag kungamakt och därigenom blev felkonstruerad. Hos Tunberg, Ahnlund och Kumlien märks ingen sådan förståelse.

De tre författarnas historiesyn innefattar den konservativa synen på långsam utveckling mot ett högre mål. Historiesynen står i starkt förhållande till ideologin.

Samtliga författare ger Karlskrönikans Engelbrektsparti stort källvärde. Det har påverkat deras Engelbrektsstolkning eftersom de godtagit mycket av krönikans beskrivning av händelseförloppet.

Polemik mot Erik Lönnroth

Ahnlund stödjer till viss del sin Engelbrektsbild på sin datering av Herman Korners lybska krönika som samtida (skriven före eller mycket kort efter Engelbrekts död), vilket innebär att den bild av Engelbrekt som förs fram av Korner inte skulle ha påverkats av en senare tids vilja att helgonförklara Engelbrektsgestalten. Detta skulle bli anledning till en mycket lång och intensiv polemik mellan Nils Ahnlund och Erik Lönnroth.⁸¹ Eftersom jag anser att denna debatt delvis ligger utanför undersökningen ska jag inte närmare gå in på just den diskussionen.

Erik Lönnroth lade 1934 fram en helt ny bild av Engelbrekt, som totalt motsade den bild som tidigare forskare lagt fram. Nils Ahnlund gav sig in i öppen debatt (se ovan) med Erik Lönnroth, främst med artiklar i *Historisk tidskrift*. Att Lönnroths doktorsavhandling inte blev recenserad i *Historisk tidskrift* var förmodligen ett tyst avståndstagande, men som Herman Schück skriver i artikeln ”Centralorgan för den svenska historiska forskningen” i HT (1980): ”Det betyder långtifrån att den blev obeaktad”.⁸²

Erik Lönnroth f. 1910

Erik Lönnroth föddes i Göteborg 1910. Han lade fram sin doktorsavhandling vid Göteborgs högskola 1934 och var professor i Uppsala 1942–1953 och i Göteborg 1953–1977. Erik Lönnroth är medlem av Svenska akademien där han invaldes 1962. Vitterhetsakademien blev han ledamot av 1959, Vetenskapsakademien 1973, Danske Videnskabernes Selskab 1966, Finska Vetenskapsakademien 1968 och Norske Vitenskaps-Akademi 1975. Förutom de i uppsatsen granskade texterna märks bland Lönnroths skrifter *Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige* (1940), *Lawrence av Arabien* (1943), *Den svenska utrikespolitikens historia V* (1959) och *Den stora rollen; Kung Gustaf III spelad av honom själv* (1986).

Engelbrektsbilden

Texter: 1. ”Engelbrekt”, artikel publicerad i *Scandia* 1934. Texten riktar sig i första hand till forskarsamhället. 2. *Sverige och Kalmarunionen*, doktorsavhandling framlagd 1934 (omtryckt 1969). Texten riktar sig i första hand till forskarsamhället.

Lönnroths skildring av Engelbrekt är en reaktion mot tidigare forskning. Ett mål med framställningen är att tona ned den, enligt författaren, överdrivet idealiserade bild som svenska historiker gett Engelbrekt. Texterna innehåller få beskrivningar av Engelbrekt.

Enligt Lönnroth var Engelbrekts motiv med upproret handelspolitiska. Erik av Pommerns krig med hanseaterna hade skurit av Bergslagen från handel med de tyska hansastäderna, en handel som bergsmännen var direkt beroende av. Engelbrekt ville försäkra sig om att handeln med hanseaterna kom igång igen och inte stördes. När Engelbrekt väl nått detta mål utnyttjade han sin makt över bönderna för att stärka sin position inom rådet. Hans ambitioner gav honom Örebro slott och län och förde honom till en ganska framträdande roll inom rådet.⁸³

Engelbrekt stod enligt Lönnroth indirekt (främst genom handel) i kontakt med Lübeck. Lönnroth understryker dock: ”Några direkta förbindelser mellan upprorsmännen och Lübeck äro ej kända.” Men Lönnroth anser att det finns synnerliga skäl att anta att det finns ett samband mellan hanseaterna och upproret i Bergslagen, till exempel ska lübeckare ha haft egendom i Norbergs gruvfält.⁸⁴

Lönnroth benämner upprorets inledningsskede (före Engelbrekts sammanträffande med riksrådet i Vadstena) ”ett svenskt jacquerie” samt definierar jacquerie som: ”en av dessa mot överheten riktade bonderörelser, som återfinnas i nästan alla länder under senare medeltiden. Dess mål och vidare utveckling tedde sig obestämda.”⁸⁵

Engelbrekt var inte någon regent under upprorsåren. Han var, efter Vadstena 1434, militär ledare och hade ansvaret för en av flera upprorshärer, vilket endast var en organisatorisk uppgift inom försvaret. Detta medförde inte att han hade en ledande roll inom rådet. Hans inflytande på Sveriges fortsatta politik och ställning begränsades till att genom sitt bondeuppror i juni 1434 ha hindrat Erik av Pommern att fullfölja unionstankens mål att minska den hanseatiske dominansen på Östersjön.⁸⁶

Varför är Erik Lönnroths Engelbrektsbild som den är?

Erik Lönnroth anser att de källor som använts för att teckna bilden av Engelbrekt och 1434 års uppror inte tolkats på rätt sätt. Antingen har författaren varit för påverkad av sin egen tids stämningar eller så har källkritiken inte fungerat på ett tillfredsställande sätt. Lönnroth skriver i sin avhandling: ”Tiden är mogen för de samtida källornas vittnesbörd om Engelbrekt”.⁸⁷

Förmodligen påverkades även Lönnroth, liksom de konservativa historikerna, av de ideologiska strömningar som genomsyrade samtiden. Hegelianismen hade

kombinerats med darwinism. Romantikens nationella frihetsideal hade fått en snävare och mer hotfull innebörd. Det första världskriget och 1930-talets stora depression hade fått människor att tvivla på ideologiska förklaringar till historiska processer. Ett materialistiskt betraktelsesätt blev naturligare.⁸⁸

Lönnroth ifrågasätter kraftfullt de konservativa historikernas tolkning av Engelbrekt, som han anser var starkt vinklad till förmån för deras samhällssyn. Det är inte så svårt att därmed anta att han även ifrågasätter den konservativa och framför allt den nationalistiska historiesynen och därmed även ideologin (eftersom ideologin och historiesynen i det här fallet är så starkt sammanfogade).

Lönnroth använder ofta juridiska förklaringsresonemang. Exempelvis hävdar han att kung Erik hade lagen på sin sida. Det var därför svenskarna måste uppstå en sådan kraft för att förklara och rättfärdiga upproret. De konservativa historikerna ser istället hellre till traditionen än till juridiken, det vill säga traditionen väger tungt inte bara som förklaring till varför lagarna har utformats som de gjort utan även varför de ska vara utformade på ett visst sätt för att passa landets tradition. Enligt dem hade kung Erik ställt sig över svensk lag och svenska traditioner.

Enligt Lönnroth finns det inga bevis för att Engelbrekt innehade en maktposition, förutom att han var medlem i rådet och utövade militärt ledarskap. Att hans maktbefogenheter skulle ha sträckt sig utöver de militära tillbakavisas av Lönnroth.⁸⁹ Konsekvensen av detta resonemang blir att Engelbrekt och därmed även bönderna aldrig utövade något inflytande på rikspolitiken eftersom de senare hölls i schack av Engelbrekt. Lönnroth reducerar det påstådda hotet från Engelbrekt riktat mot rikets råd, men han väljer att låta hotet från bönderna (dock kontrollerat av Engelbrekt) kvarstå.

Lönnroth reviderade inte bara bilden av Engelbrekt, han presenterade en ny konstruktion av händelseförloppet. Lönnroth hävdade att maktkampen under medeltiden stått mellan en enväldshärskare och ett aristokrativälde (regimen regale och regimen politicum). Staten strävade efter att ”avvinna undersåtarna prestationer” för att kunna föra en framgångsrik utrikespolitik.⁹⁰

Kampen stod mellan kung och aristokrati om vem som skulle få uppbära skatterna från allmogen och om vem som skulle få besätta biskopsämbetena. När upproret i Bergslagen under Engelbrekts ledning omintetgjort kung Eriks planer på att begränsa Hansans makt, fanns det inte längre någon anledning för det svenska riksrådet att ställa sig bakom unionsmonarken. Efter mötet i Vadstena tog rådet över initiativet för upproret. Upproret syftade till regimen politicum, inte ett ökat inflytande för bönderna och köpstadsmännen. Upproret riktade sig inte mot unionen som sådan. Rådet utnyttjade böndernas missnöje med de höga skatterna och fogdarna fick skulden.⁹¹ Lönnroth anser inte att fogden Jösse Eriksson i Dalarna skilde sig nämnvärt från övriga fogdar och ser inte hans person som orsaken till upprorets inledning i detta landskap.⁹²

Det finns många anledningar till varför Lönnroth blev så motarbetad av de

konservativa nationellt inriktade historikerna. Lönnroths tolkning motsäger hela den konservativa historieuppfattningen. Lönnroth tonar ned Engelbrekts roll under upprorsrörelsen, vilket medför att endast de inblandade gruppernas intressen framträder. Traditionens övergripande tanke med upproret försvinner det vill säga tankar om självständighet, fria bönder och nationell monarki.

Lönnroth tar i viss mån avstånd från ideologier som drivkraft för historiska processer. Han hävdar istället ekonomiska och maktsträvande drivkrafter (maktrealism⁹³). Lönnroth betonar individernas handlande som konsekvenser av ekonomiska och sociala strukturer, vilket begränsar enskilda aktörers förmåga att påverka händelseförloppet i stort.

Lönnroth använder en strikt källkritisk metod i Weibulliansk anda. Karlskrönikan bygger på samtida dokument, men man måste ta i beaktande dess tydliga tendens för Karl Knutsson och dennes behov av att skylla initiativet för upproret på Engelbrekt. Ingvar Andersson hade i sin avhandling *Källor till Sveriges historia 1230–1436* (framlagd 1928) behandlat ”Den s. k. Engelbrektskrönikan”. Han slog fast att Karlskrönikan var ett enhetligt verk som framställdes i Karl Knutssons kansli. Lönnroths Engelbrektstolkning bygger mycket på denna ståndpunkt i kombination med egna undersökningar och ställningstaganden.⁹⁴ Följden blir att Lönnroth i princip väljer att utesluta Karlskrönikan som källa, även om han i vissa fall måste använda den. Detta medför givetvis en starkt ökad möjlighet till om-tolkning av händelseförloppet.

Lönnroths uppfattning 1995

Lönnroth godtog 1995 att Johan Fredebern var ”skrivarhand 2” i det exemplar av Karlskrönikan som förvaras i Kungliga Biblioteket. Detta innebär att Lönnroth också godtar att krönikan måste vara skriven i (minst) två omgångar. Dessutom anser Lönnroth att det är sannolikt att Fredebern också *författat* krönikepartiet (vilket Herman Schück hävdar), men poängterar att detta inte går att fastställa.

Enligt Lönnroth motsäger inte dessa nya uppgifter Karlskrönikans tendens för Karl Knutsson. Herman Schück har ju belyst Fredeberns relation till Karl Knutsson då han sedan 1437 stått i tjänsteförhållande till denne.⁹⁵ Lönnroth anser att krönikorna var skrivna i ett speciellt politiskt syfte och därmed vinklade, vilket innebär att de inte kan användas för att nå säker kunskap.⁹⁶ Lönnroths nya datering av krönikan innebär dock att han tilldömer den relativt stort sakvärde. Han kan 1995 tänka sig att tillmäta Engelbrekt en större roll inom upprorsrörelsen än vad han gjorde 1934.

Lönnroth håller 1995 med om att ”/u/nder en upprorssituation var militär makt helt naturligt liktydigt med den världsliga makten i landet.” Alltså menar han att Engelbrekts inflytande på utvecklingen under upprorsåren trots allt var starkt. Lönnroth erkänner att han kanske tog i lite i överkant i sin doktorsavhandling 1934, eftersom Engelbrektsbilden då var så genomsyrad av ”det förhårligande” av

ANNA-CARIN STYMNE

Engelbrekt som fördes fram, främst av Henrik Schück 1915. Enligt Lönnroth 1995 var upproret inte helt ordnat men inte heller organiserat mer än för stunden. Han anser också att Engelbrekts styrkor samordnats med adliga styrkor.⁹⁷

Per Nyström 1903–1993

Per Nyström växte upp i det lilla bondesamhället Västerlanda. Han studerade historia i Lund för professor Lauritz Weibull och engagerade sig redan under studenttiden politiskt inom Clarté och socialdemokratin. Inom politiken arbetade Per Nyström bland annat som statssekreterare i Gustav Möllers socialdepartement 1945–1950. Nyström har skrivit ett flertal historiska skrifter och förutom artikel-samlingen *Historieskrivningens dilemma och andra studier* (1974) kan nämnas *I folkets tjänst* (1983) samt skriften *Stadsindustriens arbetare före 1800-talet* (1955).

Engelbrektsbilden

Text: ”Engelbrekts revolution” artikel ur Folkets Dagblad 25/5 och 1/6, 1935 (omtryckt 1974). Med tanke på att texten inte publicerats i en historisk tidskrift har jag antagit att den riktar sig till en publik utöver forskarsamhället.

Per Nyström gör få personliga beskrivningar av Engelbrekt i sin text, den enda egenskapen Nyström tillägnat Engelbrekt är politisk begåvning.⁹⁸

Enligt Nyström var Engelbrekt ingen frihetskämp, han var revolutionär. Engelbrekt var heller ingen demokrat eller nationalist. Han var ledare för den förkapitalistiska borgarklassens revolution mot en meningslös utsugning från överklassen.⁹⁹ Engelbrekts revolution var en borgerlig revolution som riktade sig mot feodalvärlden. Bergsmännen tillhörde en ny kapitalstark klass, som uppstått i och med det nya kapitalistiska systemet och som stod nära köpstadsmännen (borgare). Denna nya klass ville överta ledningen av samhället. De eftersträvade samma förmåner och sociala status som feodal världens elit, det vill säga stormännen. De imiterade dessutom feodal adelns levnadssätt. Som exempel nämner Nyström att Engelbrekts släkt ”snobbade med vapensköld”.¹⁰⁰

Engelbrekt vände sig emot den feodala överklassens utsugning av de lägre klasserna. Han ville med hjälp av militär makt tillskansa sig rätten att ta upp tributer från landsbygdsadeln och det främsta sättet var att inta de centralborgar som hade en ledarställning i förhållande till underliggande borgar. Genom att Engelbrekt lyckades inta Örebrohus (för övrigt den enda nyckelborg han förmådde inta) behärskade han området runt Bergslagen. Enligt Nyström innebar detta att ”revolutionen hade segrat /orig. kurs./ och den gamla härskarorganisationen var fejad åt sidan”. Revolutionen var välorganiserad och hade planerats länge.¹⁰¹

Borgarklassen var Engelbrekts bundsförvanter. Han utnyttjade även böndernas missnöje samt stridigheterna inom aristokratin.¹⁰²

Nyström jämför upproret med de italienska städerna och den borgerliga revolution som utfördes där på 1200-talet.¹⁰³

Nyströms beskrivning av "Engelbrekts revolution" går aldrig in på detaljer och kommenterar aldrig Engelbrekts maktposition vid eller påverkan på enskilda möten och förlikningar. "Det var inte på mötesbesluten och överenskommelserna med rikets stormän, som Engelbrekt grundade sin makt, utan på Örebrohus och sina väpnade skaror." Nyström kommenterar den vetenskapliga diskussionen om Engelbrekts hövitsmannatitel med: "Revolutionstider och revolutionärer har alltid föga bekymrat sig om juridik." För Nyström var Engelbrekt helt enkelt en folkkapten, en revolutionär ledare.¹⁰⁴

Nyström anser att "upproret betydde en hård stöt i det gamla feodala samhällssystemet". Det är tydligt att Nyström anser att Engelbrekt hade möjlighet till påverkan av händelseutvecklingen.

Varför är Per Nyströms Engelbrektsbild som den är?

Per Nyströms Engelbrektskildring är även den skriven 1935 (liksom Nils Ahnlunds och Kjell Kumliens). Även han har tagit intryck av Lönnroths avhandling.¹⁰⁵

I Forsers biografi om Per Nyström framhåller Nyström framför allt att den stora ekonomiska krisen under 1930-talet påverkade hans samhälls- och historiesyn. Detta har medfört att en materialistisk historiesyn legat nära till hands. Nyström har dock en större tro på den enskilde aktörens förmåga att påverka händelseförloppet och samhället i stort, än vad exempelvis Lönnroth har, vilket han också ger uttryck för i sin text.

Per Nyström var aktiv socialdemokrat och förespråkade social jämlikhet.¹⁰⁶ Socialdemokraterna hade efter den ryska revolutionen insett att våldsam samhällsförändring (revolution) inte var en bra metod för samhällsförändring. Det gällde istället att frigöra mänskligheten ur ett historiskt förlopp, vilket helst skulle göras med demokratiska medel. Engelbrekt ledde den borgerliga revolutionen som skulle ersätta det feodala samhället med det kapitalistiska. Nyströms bild av Engelbrekt är trots allt ganska kritisk. Engelbrekt snobbade med vapensköld och eftersträvade för egen del feodaladelns privilegier. Per Nyströms tolkning av händelseförloppet passar väl in i hans politiska ställningstagande; bästa sättet att nå social jämlikhet i Sverige var genom demokratiska processer, inte genom revolution.¹⁰⁷

Per Nyström var också aktiv antinazist, vilket till viss del förklarar hans motstånd mot nationalkänslan som en historisk gångbar förklaring.¹⁰⁸

Per Nyström använder en marxistisk historiesyn, vilket han villigt erkänner redan i första meningen av sin uppsats.¹⁰⁹ Utan tvekan är det den marxistiska historiesynen som mest påverkat Nyströms Engelbrektstolkning. Engelbrekts motiv var materiella, han eftersträvade samma rättigheter som den feodala eliten (främst representerade av kung Eriks fogdar). Men Engelbrekts maktanspråk är inte riktigt lika egennyttiga hos Nyström som hos Lönnroth. Engelbrekt kämpade

ANNA-CARIN STYMNE

för sin klass för att borgarskapet skulle få åtnjuta samma privilegier som feodaladeln.

Nyström ansåg att Karlskrönikan var starkt vinklad i feodaladelns intressen, där man ville använda Engelbrekt i antidansk propaganda. Han påpekar också att han därför tar föga notis om de olika möten och förlikningar som upprorsåren kännetecknas av. Denna syn på källorna är naturligtvis ett måste för att kunna tolka upproret på det sätt Nyström gör.

Gottfrid Carlsson 1887–1964

Gottfrid Carlsson var professor i historia vid Lunds universitet 1925–1954. Carlsson invaldes i Vitterhetsakademien 1936. Han var en erkänd forskare och specialiserade sig på ett ganska begränsat område; den senare medeltidens och tidiga Vasatidens svenska historia. Hans huvudarbete *Sveriges historia till våra dagar* (3:1; 1941) ger en mycket ingående och detaljerad beskrivning av perioden 1389–1448.

Engelbrektsbilden

Texter: 1. ”Engelbrekt Engelbrektsson”, artikel i *Svenskt biografiskt lexikon*, 1950. Texten riktar sig till en publik utöver forskarsamhället. 2. *Sveriges historia till våra dagar*, band 3, 1941. Texten riktar sig till en publik utöver forskarsamhället. 3. ”Engelbrekt Engelbrektsson. Der große schedische Volksheld im 15. Jahrhundert.” Föredrag vid universitetet i Kiel, 10 november 1941, tryckt i *Jomsburg. Völker und Staaten im Osten und Norden Europas*. 1941. Jag har haft svårt att klassificera denna text men eftersom den riktar sig till tyska studenter och tyska vetenskapsmän måste den anses i första hand rikta sig till forskarsamhället, även om detta samhälle var något begränsat i Tyskland vid denna tid (1941). 4. Medeltidens unionstanke, 1945. Texten riktar sig till en publik utöver forskarsamhället.

Enligt Carlsson var Engelbrekt ”genuint svensk”. Han var en våldsman och en hänsynslöst uppviglande agitator med överlägsen begåvning och karaktär.¹¹⁰ Carlsson anser Ericus Olais anmärkning att Engelbrekt var liten till växten som trovärdig, även en gammal gravskrift som funnits i Örebro stadskyrka intygar detta.¹¹¹

Carlsson uttrycker kort och koncist sin ståndpunkt vad gäller Engelbrekts politiska program enligt följande: ”Engelbrekt ville återvinna åt sitt land den inre friheten och den yttre freden, i förra hänseendet genom att nedbryta främlingsväldet och krossa den pommerska successionsplanen, i det senare hänseendet genom Sveriges frigörelse från unionskonungens krig med hanseater och holsteinare”. Endast om kungen ”personligen ställde sig i vägen” för Engelbrekt i hans strävanden att nå dessa mål ville Engelbrekt enligt Carlsson störta Erik av Pommerns kungadöme.¹¹²

Enligt Carlsson påverkades Engelbrekts motiv av Erik av Pommerns krigs- och

storpolitik (detta påverkade allmogen indirekt genom skattetyngden), som ”lamslagit näringslivet i de mellansvenska gruvdistrikten; detta särskilt i följd av hanseaternas för krigets skull igångsatta handelsblockad”, vilket försvårade handel med bergsprodukter.¹¹³

Trots sin nationalistiska hållning var Engelbrekt enligt Carlsson inte emot unionen, tvärtom ville han få med sig både danskar och norrmän i sin kamp mot unionsmonarken. Engelbrekts motiv, när han överträdde Skånes gräns, var att få även danskarna till uppror mot Erik av Pommern. Engelbrekt eftersträvade inte Erik av Pommerns direkta avgång, utan ville få igenom sina krav.¹¹⁴

Carlsson är den författare som spekulerar i flest kontakter mellan Engelbrekt och aristokratin, även före upproret. Aristokrater han nämner är Olof Knop (biskop i Västerås), Nils Gustavsson (lagman i Uppsala), Erik Puke, Hans Kröpelin samt ”vissa oppositionella kyrkliga kretsar”.¹¹⁵ Carlsson är också inne på att Engelbrekt haft ”goda förbindelser” med både de övre och lägre samhällsskikten.¹¹⁶

Carlsson jämför Engelbrekt och upproret med de böhmiska hussithärarna (både Engelbrekts skaror och de böhmiska hussithärarna bränner slott), William Wallace, Jeanne d’Arc¹¹⁷ samt implicit med Adolf Hitler.¹¹⁸

Carlsson ansåg att Engelbrekt var den svenska nationalismen fader, trots att Engelbrekt inte var emot unionen. Carlsson ville bevisa att nationalism och union mellan de nordiska länderna gick att kombinera. Enligt Carlsson hade Engelbrekt en mycket stor och stark historisk roll och betydelse för Sveriges fortsatta utveckling. Han var föregångare till de stora svenska konungar och ledare som skulle komma efter honom.¹¹⁹

Dessutom anser Carlsson, i direkt polemik mot Lönnroth, att Engelbrekt från tiden runt Vadstena möte 1434 och särskilt vid tiden för Arboga möte 1435 hade en mycket stark position inom den svenska styrelsen, om inte den starkaste. Engelbrekt innehade ”regent-befogenheter” som han ”1434 med vapnens och menigheternas hjälp hade tillkämpat sig”.¹²⁰

Carlsson går även emot tidigare forskning då han anser att *svenskarna* är vinnarna vid uppgörelserna med kung Erik. Carlsson ser inte någon konflikt mellan Engelbrekts politiska program och rådets (stormännens), förrän möjligtvis under upproret 1436. Carlsson ser istället en motsättning främst mellan kung Erik och dennes anhängare och den svenska upprorsrörelsen, vilken alltså inkluderar Engelbrekt.

Carlsson går även emot tidigare forskning vad gäller åsikten att Engelbrekt skulle ha grundat Sveriges riksdag.

Varför är Gottfrid Carlssons Engelbrektsbild som den är?

Samtliga skrifter som jag valt att ta med för att få en så fullständig bild som möjligt av Gottfrid Carlssons Engelbrektsbild är skrivna efter det att Erik Lönnroths avhandling lagts fram. Av de skrifter jag kunnat ta del av, som uttrycker Carlssons

ANNA-CARIN STYMNE

vetenskapliga ställningstagande före Lönnroths avhandling, har jag kunnat sluta mig till att Carlsson inte nämnvärt ändrat uppfattning om Engelbrekt efter det att Lönnroths avhandling lagts fram.

Gottfrid Carlsson är nog den av författarna som står för den mest detaljerade bilden av händelserna 1434–1436. Carlsson var den historiker som djupast trängit in i det samtida materialet vid tiden för de våldsamma diskussioner som fördes åren 1934 och framåt (egentligen med start 1928, då Ingvar Andersson lade fram sin avhandling ”Källor till Sveriges historia 1230–1436”). Carlsson företog mycket noggranna källstudier, han var en duktig och högt skattad forskare.¹²¹

Det är ingen hemlighet att Carlsson inspirerats av Hitler i sina försök att vetenskapligt beskriva motiven för Engelbrekts handlande 1434–1436. I sin föreläsning, tryckt 1941 i den tyska vetenskapliga tidskriften *Jomsburg* jämför Carlsson implicit Engelbrekt med Hitler. Artikeln i *Jomsburg* förtydligar på många sätt Carlssons personliga åsikter i frågan, men den skiljer sig inte nämnvärt i sak från Carlssons övriga texter. Artikeln är en sammanfattning av och innehåller mycket stoff från tidigare utgivna texter.¹²²

Rent vetenskapligt borde det inte vara fel att ta del av erfarenheter från sin egen samtid. Det är fullt möjligt att Hitler och Engelbrekt besatte liknande egenskaper eller strävade mot liknande mål. Problemet uppstår när författaren dessutom ser bägge dessa personer som historiska folkhjärtar.

Enligt Carlsson är det ideologiska faktorer som styr Engelbrekts handlande i stort. Till skillnad från Lönnroth, som bygger sin konstruktion av händelseförloppet på ekonomiska faktorer och maktanspråk som drivkraft hos människor, bygger Carlsson sin konstruktion på ideologiska förklaringsgrunder. Engelbrekts drivs av sin politiska övertygelse.

Intressant att notera är att Carlsson går emot tidigare forskning genom att han anser att svenskarnas program är det vinnande vid uppgörelserna med Erik. Detta är en skillnad mellan Carlsson och övrig konservativ forskning. Carlsson anser att förlikningen 1435 var en förlust för Erik i många avseenden och att unionskungens vägrade att följa avtalet, vilket blev anledningen till upproret 1436.

Det finns mycket hos den nationalsocialistiska ideologin och jämförelsen med Hitler som påverkat Carlson. Nazismen förespråkade våldshandlingar, speciellt om våldet användes mot ”rikets fiender”. Det finns inget som tyder på att Carlsson upplevde Engelbrekts användning av våldsamma metoder som negativ, tvärtom framhåller han gärna Engelbrekts våldsamma natur. I sin beskrivning av Vadstena möte påpekar Carlsson att rådsherrarna visserligen hade mycket att tjäna på att ansluta sig till upproret, men eftersom Engelbrekts påstådda våldsbenägenhet stämmer väl in i Carlssons Engelbrektsbild betonar han, snarare än tonar ner våldsmannen.

Man skulle kunna säga att Carlsson och Lönnroths Engelbrektsgestalter är varandras totala motsatser utom på en punkt: Engelbrekts mål var aldrig unionens

sprängning. Däremot har de tolkat Engelbrekts roll i resningen helt olika. Hos Carlsson har Engelbrekt en mycket stark och pådrivande roll, men hos Lönnroth är han svag och utmanövreras snabbt. Detta bottnar visserligen till stor del i deras olika syn på Kalmarunionens konstitution. De tolkar Erik av Pommerns respektive svenskarnas skyldigheter och rättigheter olika. Carlsson hävdar att Engelbrekt och svenskarna går vinnande ur samtliga konfrontationer med unionsmonarken. Lönnroth hävdar att kung Erik är den vinnande parten vid stilleståndet 1434, förhandlingarna 1435 och förlikningen 1435.

Det innebar stor skillnad huruvida man betraktar Engelbrekt som en hjälte, som gör uppror mot en hopplös monark som bryter mot sina eder (svensk lag) och förtrycker nationalkänslan (Carlsson), eller om man anser att Engelbrekt var en bricka i ett större spel där han egentligen aldrig släpptes in annat än på papperet och där Erik av Pommern hela tiden hade rätten på sin sida (Lönnroth).

Carlsson tar ställning för kyrkan och Sveriges framtid. Engelbrekt eftersträvar det som är bra för Sverige (statstanke) och kyrkan. Han vill säkra handelsförbindelserna med hanseaterna, driva ut de utländska fogdarna och ämbetsmännen (även andliga) och återinsätta Olov Laurensen som ärkebiskop. Engelbrekt samarbetade gärna med danskar, norrmän och tyskar, men han ville inte ha dem i sitt lands förvaltning (om de inte blev svenskar, det vill säga uppförde sig som svenskar samt delade statens intressen).¹²³ Engelbrekt var inte rädd för att ta till våld även mot sina egna för att nå sina mål,¹²⁴ han var med andra ord den perfekta ledaren för en totalitär stat: ”Frihet åt folket i stort men ingalunda fritt val för individen i det som rörde nationens livsfrågor – det var den grundsats, som han /Engelbrekt, min anm./ bekände sig till.”¹²⁵

Carlsson daterar Karlskrönikans Engelbrektsdel till före 1439. Hans tolkning påverkas starkt av denna stora tilltro till vissa delar av krönikan, samt att han identifierade författaren till krönikan som Johan Fredebern.¹²⁶

Eva Garnert (f. 1949) & Janken Myrdal (f. 1949)

Eva Silvén-Garnert är idag (1999) intendent vid Nordiska museet och doktorand i etnologi vid Stockholms universitet. Janken Myrdal är professor i agrarhistoria vid Sveriges lantbruksuniversitet.

Engelbrektsbilden

Texter: ”*Engelbrektsupproret*: En vändpunkt i vår historia” artikel tryckt i DN 28/1, 1975 samt ”Engelbrektsupproret – en seger för enhetsfrontstaktiken”, artikel tryckt i Clarté nr 3–4 1988 (först publicerad 1973), bägge artiklarna riktar sig till en publik utöver forskarsamhället.

Författarna beskriver Engelbrekt som en stor ledare som var lojal mot folket (till skillnad från Erik Puke som ”till viss del verkar ha varit ute efter personliga förmåner”), Engelbrekt var enligt författarna även ”en skicklig härförare, bra på

ANNA-CARIN STYMNE

att organisera sitt folk och anpassa medlen efter varierande lägen”, Garnert/Myrdal ger inte Engelbrekts klasstillhörighet speciell betydelse, de sammanför Engelbrekts krav med bönderna och bergsmännens krav och framhåller de egenskaper hos Engelbrekt som gagnade upproret.¹²⁷

Garnert/Myrdal menar att Engelbrekt förde bönderna och bergsmännens talan: ”Även om han kom från en grupp med speciella intressen så måste han, för att behålla ledningen över folkrörelsen, företräda dess viktigaste intressen”. Engelbrekts övergripande motiv var alltså enligt författarna att leda folkrörelsen vars största krav var sänkta skatter.¹²⁸

Författarna vänder sig bestämt mot åsikten att Hansan på något sätt skulle ligga bakom upproret och att Engelbrekt skulle vara en representant för hanseatiska intressen. De pekar istället på de höga skatterna och de utländska fogdarna som den viktigaste direkta orsaken till bergsmännens och böndernas uppror.¹²⁹

Engelbrekt samarbetade med adeln (rådsaristokratin) för att slippa strida på två fronter. Garnert/Myrdal ser Engelbrekt och bondehären i intressekonflikt med stormännen. Stormännen deltog i upproret enbart för att hindra kung Erik att placera utländska fogdar på svenska slott. När de väl uppnått sitt mål, var de inte längre intresserade av att delta i kampen mot unionsmonarken, de ville dessutom inte att bönderna skulle få större inflytande.¹³⁰ Författarna gör inga direkta jämförelser mellan Engelbrekt och hans uppror och andra upprorsledare/uppror.

Författarna anser att det var tack vare Engelbrektsupproret som de svenska bönderna slapp livegenskapen (till skillnad från Danmark och Norges bönder).¹³¹ Janken Myrdal och Eva Garnert påpekar massans roll i svensk historia. Upproret innebar en vändpunkt varefter massan skulle komma att få en stor roll under (nästan) ett helt sekel. Författarna framför skarp kritik mot Erik Lönnroth för att han, enligt deras uppfattning, ignorerat upprorets betydelse för den svenska bondeklassen.¹³² Trots att Garnert/Myrdal i sin artikel framhåller massornas betydelse för upproret,¹³³ konstaterar de dock att ”alltför mycket hängde på personen Engelbrekt”.¹³⁴ Därigenom ger de indirekt Engelbrekt en stor historisk roll och betydelse för upprorets, enligt dem, lyckade utgång.

Varför är Eva Garnert och Janken Myrdals Engelbrektsbild som den är?

Eva Garnert och Janken Myrdal var verksamma inom arkivet för Folkets historia. De betonar klart och tydligt folkets (kollektivets) betydelse för historien. Artiklarna är skrivna 1973 och 1975, en tid då en politisk vänsterorientering gjorde sig gällande.¹³⁵ Författarnas historiesyn är påverkad av deras politiska ställningstagande; de ser Engelbrektsupproret som en milstolpe i svensk historia eftersom kollektivet (massan) spelade en stor roll under resningen, vilket medförde att upproret skulle komma att få betydelse för de svenska böndernas fortsatt starka ställning. Texten ger uttryck för en positiv syn på folkets kamp mot förtrycket, författarna påpekar exempelvis att ”Engelbrektsupproret pekar på nödvändigheten av att det

finns en stark, fast organiserad grupp i ledningen för ett uppror, en grupp som kan föra kampen vidare efter ledarens död, och leda in kampen på nya spår om det blir nödvändigt.¹³⁶

Lars-Olof Larsson f. 1934

Lars-Olof Larsson lade fram sin doktorsavhandling *Det medeltida Värend* vid Lunds universitet 1964. Han är professor sedan 1985 och har varit verksam vid högskolan i Växjö 1970–1994. Förutom nedan behandlade texter har han kommit ut med ett antal vetenskapliga och populärvetenskapliga skrifter, bland de senare märks *Dackeland* (1979) och *Stormakstidens Småland* (1984).

Engelbrektsbilden

Texter: 1. *Engelbrekt Engelbrektsson och 1430-talets svenska uppror*, 1984. Texten riktar sig till en publik utöver forskarsamhället. Författaren skriver i inledningen att han ämnar använda en ”populärvetenskaplig form” för sin bok. 2. *Kalmarunionens tid. Från drottning Margareta till Kristian II*, 1997. Texten riktar sig till en publik utöver forskarsamhället.

Enligt Larsson var Engelbrekt handlingskraftig, snabb i besluten, entusiasmerande, våldsbenägen och karismatisk¹³⁷

Engelbrekt var böndernas men även bergsmännens och köpstadsmännens ledare/talesman. Larsson antar att Engelbrekt blev besviken över förliknelsen med kung Erik 1435, där han uteslöts ur rådet och temporärt miste sitt politiska inflytande. Konsekvensen av detta resonemang blir att Larsson ser politiskt inflytande som ett motiv från Engelbrekts sida, där hans intressen främst var skattelindring för bergsmännens landbor samt att fogdarna skull dömas/bestraffas för sina begångna oförrätter.

Larsson tar avstånd från uppfattningen att Engelbrekt skulle ha haft handelspolitiska motiv med upproret. Det finns, enligt Larsson, inga belegg i de samtida källorna för att handeln stördes av kriget. Larsson påpekar att handelsförbindelserna med hanseaterna under kriget var goda, handelsblockaden förmodade inte störa handeln. Själva upproret försvårade däremot handeln, eftersom Stockholm aldrig intogs av upprorsrörelsen.¹³⁸

Vad gäller kontakter mellan Engelbrekt och andra personer och grupper skriver Larsson: ”goda personliga kontakter både uppåt med rikets aristokrati, med viktiga medelklassgrupper som delade hans villkor och intressen och slutligen med folkets breda lager”.¹³⁹ Larsson försöker att koppla ihop det andliga frälsets missnöje och upprorsbenägenhet med Engelbrekts resning, så till vida att de samarbetade. Dessa grupper står dock, enligt Larsson, för helt olika politiska program. Han anmärker att kontakter dem emellan inte går att bestyrka.¹⁴⁰

Larsson går igenom de uppror som skulle kunna vara jämförbara med Engelbrektsupproret och utesluter av olika skäl Jacqeriet och Etienne Marcel samt ett

ANNA-CARIN STYMNE

uppror i England på 1380-talet. Dessa uppror anser Larsson ”skilde sig anmärkningsvärt från det svenska”. Däremot fastnar han för Jan Hus och speciellt för Jeanne d’Arc som jämförbara med Engelbrektsgestalten, varvid främst de nationella momenten i upproren betonas. Dessa tre personer har blivit en nationell symbol för respektive land.¹⁴¹

Enligt Larsson var Engelbrekt upprorsrörelsens ledare fram till hösten 1435.¹⁴² Engelbrekt var en maktfaktor inom rådet och handlade på eget initiativ. Vad gäller Engelbrekts regentbefogenheter ansåg Larsson 1984 att rådet ”behövde Engelbrekts uttryckliga sanktion för att kunna göra sig gällande som ’regering’”, åtminstone i de delar av landet som ”skakat av sig den gamla regimens ok”.¹⁴³ Enligt Larsson var Engelbrekt en framträdande aktör och hade en stark position genom sin ställning som rikets hövitsman och genom sitt inflytande över bondehärarna.¹⁴⁴

Varför är Lars-Olof Larssons Engelbrektsbild som den är?

Larsson antyder själv att han påverkats av den diffusa bild högskolestudenter hade av Engelbrekt 1984. I inledningen *Engelbrekt Engelbrektsson och 1430-talets svenska uppror* skriver han att ett av syftena med boken är att upplysa dagens unga svenskar om Engelbrekt i synnerhet och om Sveriges äldre historia i allmänhet. Larsson anser att ”vår moderna och upplysta tid” inte intresserat sig för det egna landets äldre historia.¹⁴⁵ I slutet av boken skriver han att: ”Om Engelbrekt Engelbrektsson i dag är en konturlös och närmast okänd gestalt för yngre generationer svenskar, får detta helt tillskrivas den målmedvetna ’avnationalisering’ och krympning långt utöver det rimligas gränser som historieämnet har genomgått på alla skolstadier under de senaste decennierna. Det har länge varit närmast ett självändamål att söka utplåna de gestalter och företeelser som är särpräglade eller unika i vår svenska historia, gestalter som ger den egenart, profil och spänning.”¹⁴⁶ Jag har tolkat detta uttalande som kritik mot de socialdemokratiska och senare borgerliga regeringarnas skolpolitik och mot den historiesyn som blivit en följd av ”teoriernas intåg” i historievetenskapen.

Larsson ansåg 1984 (då inspirerad av Herman Schücks forskningsresultat 1976 i *Rikets brev och regester*) att Engelbrektskrönikan tillkommit ”ungefär samtidigt” som biskop Tomas Frihetsvisa. Krönikan har författats av ”någon biskopen och rådet närstående person”.¹⁴⁷ Larssons Engelbrektsbild påverkas av att han ger vissa delar av Engelbrektskrönikan stort källvärde. I sin bok *Kalmarunionens tid. Från drottning Margareta till Kristian II* har Larsson tagit ytterligare intryck av Herman Schücks forskningsresultat från 1994, vilket stärkt Larsson i sitt tidigare ställningstagande vad gäller Engelbrektskrönikans trovärdighet. Hans syn på Engelbrekt ser dock ungefär likadan ut 1997 som den gjorde 1984.¹⁴⁸

Larsson har en tilltro till individens förmåga att påverka historien. Han uttrycker samtidigt en historiesyn, kanske tydligast i *Kalmarunionens tid. Från drott-*

ning *Margareta till Kristian II*, där släktband (under medeltiden) spelat en stor betydelse.

Herman Schück f. 1925

Herman Schück disputerade 1959 med avhandlingen *Ecclesia Lincopensis*. Han var professor vid Stockholms universitet 1978–1991. Medlem av Vitterhetsakademien 1985. Av Herman Schücks skrifter märks, utöver nedan behandlade, även *Rikets brev och register* (1976). Herman Schück är sonson till Henrik Schück.

Engelbrektsbilden

Texter: 1. *Riksdagen genom tiderna*, 1985(1). Texten riktar sig till en publik utöver forskarsamhället. 2. *Engelbrektskrönikan. Tillkomsten och författaren*, 1994. Texten riktar sig i första hand till forskarsamhället.

Herman Schücks texter innehåller inte många beskrivningar av Engelbrekt. Jag har hittat: ”en enastående individ.”¹⁴⁹

Herman Schück går i sina texter inte närmare in på Engelbrekts motiv. Schück spekulerar inte heller i några speciella kontakter mellan Engelbrekt och andra personer eller grupper, annat än ett allmänt konstaterande att Engelbrekts gärning och död gjorde starkt intryck på ”hans samtida långt utanför böndernas led.”¹⁵⁰ Schück gör inte heller några direkta jämförelser mellan Engelbrekt och hans uppror och andra personer och uppror.

Däremot uttalar han sig om Engelbrekts historiska roll. Enligt Schück var Engelbrekt en maktfaktor vid det första Arbogamötet 1435. Vid Uppsalamötet utövade han ett starkt tryck på rikets råd. Engelbrekt framtvingade med bondehärens hjälp delat hövidsmannaskap med Karl Knutsson i Stockholm 1436. Trycket underifrån ”upphörde i och med att Engelbrekt kort härpå röjdes undan”.¹⁵¹

Herman Schück anser att Engelbrekt augusti 1434 – oktober 1435 ”intog en särställning: först gentemot rådet, sedan inom rådet.”¹⁵² Han var ingen regent men han innehade det högsta ämbetet inom rådet. Herman Schück går emot Erik Lönnroths uppfattning om att Engelbrekt från Vadstena möte trängdes tillbaka av rådet.

Varför är Herman Schücks Engelbrektsbild som den är?

Historievetenskapen har förändrats sedan 1930-talet. Forskningen är idag inte lika genomsyrad av politiska värderingar. Svenska akademiska historiker ger sig heller inte gärna in i politiska debatter och den populistiska historieskrivningen överlämnas gärna till andra.

En stor skillnad mellan Herman Schück och övriga författare i undersökningen är att ingen av hans texter har Engelbrektsgestalten som huvudperson. Schücks text i *Riksdagen genom tiderna* handlar inte om Engelbrekt mer än att Schück

ANNA-CARIN STYMNE

avfärdar den stora fokusering på Engelbrekt som 1930-talets riksdagsjubileum medförde. För mig framstår Schücks Engelbrektstolkning som den som försöker ligga närmast de samtida källornas vittnesbörd, eftersom han inte spekulerar i Engelbrekts eventuella motiv. Det märks också att Schück tagit intryck av och beaktat tidigare forskares resultat.

Enligt Thomas Lindkvist framhåller Herman Schück gärna ”individens, den enskilde aktörens, i det historiska skeendet”.¹⁵³ Detta har påverkat hans Engelbrektstolkning.

Schücks forskningsresultat visar hur vissa delar av Karlskrönikan tillkommit under 1435–1436. Dessa delar har författats av Johan Fredebern. Fredebern var en centralt placerad och välunderrättad person och krönikans sakuppgifter tycks, enligt Schück, genomgående vara korrekta. Delarna har sedan monterats in i Karlskrönikan av Fredebern när denne arbetat för Karl Knutsson. Att Fredebern författat krönikan förklarar dess tendens för rådet och de vänliga orden om Hans Kröpelin samt den detaljerade skildringen av Stockholms erövring. Dessutom anser Herman Schück att vissa av de korrigeringar som är utförda i Fredeberns text har tendens för Karl Knutsson, vilket betyder att krönikavevningen har författats innan Karl Knutsson fått idén om en enhetlig krönika. Krönikörens Engelbrektsbild och den betydelse han tillmäter Engelbrekt får härigenom ökat värde.

Jämförande tolkningsförsök och diskussion

Erik Gustaf Geijers historieskrivning var påverkad av en auktoritär konservatism. Henrik Schücks framställning har i hög grad påverkats av den nationalliberala synen på Engelbrekt som växte fram under 1800-talets sista decennier. Schück ville ta tillbaka Engelbrektsbildens från de socialistiska idéströmningarnas företrädare. Schück påverkades också av borggårdskrisen och det annalkande första världskriget. Sven Tunberg, Nils Ahnlund och Kjell Kumlien kom i början av 1930-talet att stå för en nationalistisk Engelbrektsbild, med socialkonservativ hållning. Deras (även Gottfrid Carlssons) historiesyn innehåller en tydlig utvecklingstanke där staternas och folkets (nationalkaraktärens) kamp för överlevnad drev utvecklingen framåt. Historiska händelser som kan ha påverkat dem är första världskriget, den ryska revolutionen samt Hitlers maktövertagande i Tyskland. Hos Gottfrid Carlsson märks en tydlig, om än implicit, jämförelse mellan Hitler och Engelbrekt.

Situationen i Tyskland och den svenska nationalismen påverkade även Erik Lönnroths och Per Nyströms texter; Lönnroth tog tidigt upp kampen mot det, i hans ögon, starkt nationalistiska glorifierandet av Engelbrekt. Lönnroth avfärdade Engelbrekt som den drivande kraften i upproret. Engelbrekt ville förhindra Erik av Pommerns planer på att försäkra handelsförbindelserna med de tyska hansastäderna. Lönnroth ville, i sann Weibulliansk anda, ge en mer skandinavisk syn på 1434 års uppror. Dessutom ville han få bort fokuseringen på betydelsen av Engelbrekts person och lyfte istället fram en maktkamp mellan regimen politicum och

regimen regale, en kamp som skulle komma att pågå länge och som i sig inte hade så mycket att göra med Engelbrekts bondeuppror. Engelbrekt användes av företrädarna för regimen politicum som en bricka i ett större spel som han inte hade någon möjlighet att påverka. Enbart de inblandade gruppernas intressen lyfts fram av Lönnroth, där den personliga drivkraften blir ekonomisk fördel eller makt (den rationella aktören).

Hos Nyström är Engelbrekt en revolutionär ledare för den borgerliga revolutionen i Sverige. Engelbrekts lojalitet låg enligt Nyström hos borgarklassen, och de var deras rättigheter han slogs för. Nyström gör ingen hemlighet av att han påverkats av marxistisk historieskrivning.

Garnert/Myrdal ville 1973–1975 genom sina artiklar om Engelbrektsupproret skriva folkets historia. Deras Engelbrektstolkning har en maoistisk färgton och Engelbrekt ses som ledare för folkets befrielsearmé. Trots att författarnas syfte är att betona massornas betydelse och inte ledaren ger de Engelbrekt en stor betydelse för upprorets lyckade utgång.

1984 kom en ny våg av intresse för Engelbrekts person, denna gång inspirerad av 550-årsjubileet av upproret. Lars-Olof Larsson skrev av denna anledning en bok om Engelbrekt och 1434 års uppror. Larsson kritiserade starkt Lönnroths åsikt att Engelbrekts motiv varit handelspolitiska samt den ringa historiska roll Lönnroth gav honom. Larsson kritiserade även Garnert/Myrdals Engelbrektstolkning från 1973–1976 och deras fokusering på kollektivets betydelse. Larsson ville åter lyfta fram de historiska personligheterna i svensk historia, han ansåg att Engelbrekt inspirerat och hänfört kommande generationer svenskar.

Herman Schück gav 1994 ut en bok, *Engelbrektskrönikan*. Tillkomsten och författaren. Han skärper där sitt ställningstagande under arbetet med Rikets brev och register (1976). Med nya forskningsresultat som pekar på Johan Fredebern som trolig författare till vissa delar av Engelbrektskrönikan. Han tog därigenom återigen upp frågor som varit föremål för den debatt som fördes 60 år tidigare, 1934. Erik Lönnroth, den ende av dem som skrev om Engelbrekt 1934 som fortfarande var i livet 1994, svarade 1995 i *Scandia* på Herman Schücks debattinlägg, som på många punkter ifrågasatte och diskuterade Lönnroths egna forskningsresultat.

Med anledning av att det gått 600 år sedan Kalmarunionen bildades gav Lars-Olof Larsson 1997 ut sin bok *Kalmarunionens tid. Från drottning Margareta till Kristian II*, där han återigen kritiserar Lönnroths syn på upproret. Hans bild av Engelbrekt har dock inte nämnvärt förändrats sedan 1984.

Hos många av författarna har fokuseringen på Engelbrektsupproret och Engelbrektsgestalten haft politisk bakgrund. Geijer hade stor ideologisk anledning att sätta Engelbrekt i relation till Sturarna och Gustav Vasa. Karlskrönikans och Ericus Olais versioner av upproret passade in på romantikens gryende idéer om historiska hjältar och vurm för folket. Dessutom var Geijers uppgift att förmedla ett

ANNA-CARIN STYMNE

kulturarv och därmed blev det för honom förmodligen inte lika angeläget att i *Svenska folkets historia* ifrågasätta och diskutera det samtida källmaterialet nämnvärt.

Det finns likheter mellan samtliga konservativa¹⁵⁴ forskare (Geijer, Henrik Schück, Tunberg, Ahnlund, Kumlien, Carlsson). Det finns hos dem en vilja att återge en traditionell historietolkning och en tendens att betona traditionen som *bevis* för historiska fakta. Speciellt hos de konservativa forskare som skrev under 1930- och 1940-talen (Ahnlund, Tunberg, Kumlien, Carlsson) är denna tendens förknippad med deras samtids (forskarsamhällets) historiesyn.

Under den här perioden fick konservativa och liberala historiker konkurrens av forskare från andra samhällsgrupper. Universitetsstudier blev möjliga för nya sociala skikt, vilket märks speciellt under slutet av 1920- och 1930-talet. Nyström står för den mest radikala omvärderingen av Engelbrektsupproret, som hos honom förvandlats till en borgerlig revolution. Det märks dock att de andra författarna tar föga notis om Nyström, vilket kanske delvis betyder att han inte sågs som något reellt hot mot forskarsamhällets syn på Engelbrektsupproret. Men det berodde även på att hans tolkning hade klart uttalade ideologiska förtecken utan kontakt med det samtida källmaterialet.

Erik Lönnroths avhandling fick däremot en oerhörd genomslagskraft. Lönnroth var Curt Weibulls lärjunge och framstod tidigt som en stark kandidat till en framtida professur.

Politisk ideologi

Undersökningen visar att det hos flera av författarna finns likheter mellan deras Engelbrektsuppfattning och deras¹⁵⁵ politiska ideologi. Det jag funnit mest intressant är hur författarnas politiska övertygelse färgar författarnas historiesyn vilket är särskilt märkbart hos Geijer, Ahnlund, Carlsson, Tunberg, Kumlien, Nyström samt Garnert/Myrdal. Även hos Lönnroth har ett ideologiskt ställningstagande påverkat, men i Lönnroths fall är hans försök 1934 riktat mot att radera och sticka hål på den då starkt konservativa och nationalistiska historiesyn som rådde vid samtliga svenska universitet mer påtaglig. För att kunna ifrågasätta denna historiesyn måste källorna som de konservativa författarna byggde sina teorier på ifrågasättas. Med den Weibullianska källkritiken fick han verktyget, vilket medförde att Karlskrönikan kunde bortses ifrån som källa.

Författarnas historiesyn

Författarnas historiesyn och deras Engelbrektsstolkning är inte helt oväntat nära förbundna med varandra. Författarnas historiesyn har dessutom ofta nära anknytning till deras politiska ställningstagande. Det är speciellt intressant med tanke på den ringa tillgången på samtida källor hur olika dessa källor ändå har tolkats av respektive författare. Speciellt Erik Lönnroth och Gottfrid Carlsson har på ett

övertygande sätt tolkat de källor som finns så att de passat perfekt in i deras syn på Engelbrekts motiv och hans historiska roll. Resultatet har blivit två helt olika bilder av Engelbrekt och upproret, beroende på vilka krafter författaren tror påverkar historien. Särskilt Nyströms text visar en tydlig påverkan mellan historiesyn och politisk ideologi. Nyström har använt en marxistisk historiesyn och tolkat Engelbrektsupproret som en borgerlig revolution. Garnert/Myrdal påpekar i motsats till Nyström att borgarna spelade liten roll under det svenska upproret, författarna framhåller istället folket (bönder och bergsmän) som de drivande under upproret. Garnerts/Myrdals historiesyn medförde att de valde att skriva folkets historia.

Lars-Olof Larssons Engelbrektsbild har påverkats av en historiesyn som ger individen en stor förmåga att påverka det historiska händelseförloppet.

Den ende av författarna som inte alls går in på Engelbrekts personliga motiv är Herman Schück. Visserligen har ingen av Schücks texter Engelbrekt som huvudperson, men den egentliga anledningen är förmodligen den att Engelbrekts personliga motiv aldrig framkommer ur det medeltida material som finns att tillgå. Schück uttalar sig dock om Engelbrekts historiska roll, där han lägger sig nära Gottfrid Carlssons ståndpunkt men med en bestämd invändning mot Carlssons åsikt angående Engelbrekts ”regent-” befogenheter. Herman Schücks historiesyn innehåller (enligt Thomas Lindkvist) en stark tilltro till den enskilde aktören, vilket skulle kunna vara en förklaring till hans ställningstagande vad gäller Engelbrekts historiska roll.

Författarnas syn på källorna (källvärdering etc)

Förändringar och skillnader i författarnas Engelbrektsbilder har till mycket liten del berott på att nytt källmaterial framkommit. Med undantag av Geijer (som exempelvis inte känt till Osenbrügges brev) har författarna i undersökningen använt samma källor. Jag har dock kunnat konstatera att författarnas val att tolka källorna på ett visst sätt har samband med deras historiesyn och politiska ideologi. Det har forskats en hel del kring Karlskrönikans tillkomst och tendens, vilket har gett upphov till nya forskningsresultat (exempelvis bygger Henrik Schück sin Engelbrektstolkning på Goswin von der Ropps och Erik Lönnroth på Ingvar Anderssons analys av Karlskrönikan. Lars-Olof Larssons har tagit intryck av Herman Schücks analys av Karlskrönikans Engelbrektsparti). Men eftersom författarna fortfarande varit oeniga och visat en tendens att ta till sig den analys som stämte bäst överens med deras tidigare Engelbrektstolkning (Gottfrid Carlsson, Kjell Kumlien och Herman Schück har genomfört egna analyser), finns det en möjlighet att deras historiesyn även påverkat deras analys av Karlskrönikan. Det är uppenbart att de författare som påverkats av den konservativa ideologin gärna ser till Karlskrönikans värde som traditionsförmedlare. Dessa författare ger Karlskrönikans Engelbrektsparti ett högt källvärde. Hos Nyström däremot som använder sig av en marxistisk historietolkning, stämplas de samtida källorna och Karlskrönikan

ANNA-CARIN STYMNE

som tendensiösa eftersom de genomsyras av den rådande samhällsordningens syn på verkligheten.

Tidsförhållandenas förändring

Tidsförhållandenas förändring har visat sig ha en stor betydelse för författarnas ställningstagande. Exempelvis har händelser i historien bidragit till förändringar i de politiska ideologierna och mer direkt i författarnas personliga historiesyn. Genom att sätta in författarna i deras tidsmiljö kan deras ställningstaganden lättare förstås.

Historievetenskapens allmänna förändring, en ökad benägenhet att se till ekonomiska och sociala faktorer, kan vara ytterligare en förklaringsmöjlighet. Det är tydligt att författarna har påverkats av sin samtids syn på relevanta drivkrafter av historiska skeenden. Denna syn har i sin tur påverkats av andra vetenskaper som filosofi, nationalekonomi, sociologi, psykologi med mera. För vetenskapen har det även varit av betydelse att nya samhällsgrupper fått tillträde till den akademiska världen. Detta har fått till följd att även vetenskapen gett betydligt fler skiftande tolkningar av händelseförloppet. Tidigare hade skönlitterära författare och poeter, som exempelvis Thomas Thorild och August Strindberg, och företrädare för olika politiska organisationer, som exempelvis K G Ossianilsson, gett en annorlunda tolkning. Eftersom många av 1930-talets historiker intresserade sig för medeltiden var det kanske inte så underligt att den mest intensiva debatten om Engelbrekt och hans uppror fördes just då. Det hade alltså inte enbart med 500-års jubiléet att göra.

Polemiken mellan författarna och kampen om professurerna

Som har framgått av undersökningen var polemiken mellan författarna särskilt stark under 1930-talet. En professorstjänst i historia var inte så lätt att uppnå 1934, då det inte fanns så många tjänster.

Det är svårt att bedöma hur mycket konkurrensen mellan författarna spelat in och vilka följder den har fått. En vilja att profilera sig har säkerligen påverkat författarna. Ett av vetenskapens mål är att komma fram med ny kunskap. Den forskare som kan nå upp till det målet har lättare att erhålla en professorstjänst samt att få pengar till sina projekt.

Författarnas polemik kring Engelbrektsproblematiken ledde till att frågan blev ordentligt genomlyst och många tolkningar fördes fram. Det märks exempelvis hos Herman Schück, att han haft stor nytta av och tagit vara på den tidigare forskningens resultat.

Bristen på fakta om Engelbrekt

Självklart måste denna förklaring tillmätas stor betydelse. Det ringa källmaterialet kring Engelbrekts person och hans ställningstagande förklarar varför författarna

haft möjlighet att tolka Engelbrekt på så många olika sätt. Det gör också Engelbrektstolkningen historiografiskt intressant eftersom det ger författarna stort utrymme för ett eget personligt ställningstagande.

Noter

- 1 För en mer detaljerad beskrivning se Anna-Carin Stymne, *Striden om Engelbrektsbilden*, C-uppsats vid historiska institutionen i Stockholm 1997.
- 2 Henrik Schück, Tunberg och Ahnlund framför i många stycken liknande uppfattningar om Engelbrekt som Styffe. Rolf Torstendahl behandlar Styffe i *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1920* (Uppsala 1964), där han bl a påpekar Styffes nationalism, särskilt s. 134–137.
- 3 Exempelvis har jag tagit hjälp av Herman Schücks *Engelbrektskrönikan. Tillkomsten och författaren* (Stockholm 1994) särskilt s. 12–31, vad gäller olika forskares syn på Engelbrektskrönikan.
- 4 Erik Gustaf Geijer, *Samlade skrifter 4* (Stockholm 1926), s. 546.
- 5 Vad gäller upprorets utbrott i Dalarna, beskriver Geijer hur Engelbrekt tog på sig uppdraget att resa till kung Erik i Danmark för att klaga över Jösse Eriksson. Av texten framgår inte om Geijer personligen ansåg att Jösse var mer grym än någon annan av de utländska fogdarna, Geijer skriver att Jösse ”anklagas” för att ha varit särskilt grym. Geijer 1926, s. 546.
- 6 Geijer 1926, s. 547.
- 7 Geijer 1926, s. 547–548.
- 8 Geijer 1926, s. 546–551.
- 9 Geijer 1926, s. 546–547.
- 10 Geijer 1926, s. 551.
- 11 Geijer 1926, s. 549–550.
- 12 Bengt Henningsson, *Geijer som historiker* (Uppsala 1961), s. 304–306.
- 13 Se gärna Henningsson 1961, s. 204–205, där han drar samma slutsats.
- 14 Henningsson 1961, s. 331. Henningsson nämner på samma sida en rad faktorer som kan ha påverkat Geijers Engelbrektsbild.
- 15 Henningsson 1961, s. 330.
- 16 Geijers föreläsningar 1816, enligt Henningsson 1961, s. 328.
- 17 Henningsson 1961, s. 328–329. Se även Torstendahl 1964, s. 44–45.
- 18 Geijer 1926, s. 548.
- 19 Geijer 1926, s. 551.
- 20 Kurt Johannesson, ”Engelbrekt och upprorens retorik” *Artes 2* (1985), s. 92.
- 21 Henningsson 1961, s. 401, 412, 416, 441–442.
- 22 För utförligare beskrivning på hur Geijer påverkats av dessa filosofer se gärna Torstendahl 1964, s. 39–55 och Henningsson 1961, särskilt s. 1–36 samt s. 112–151.
- 23 Se även Henningsson s. 440–441.
- 24 Angående Geijers syn på riksdagens uppkomst och att Geijer ansåg att ”sammanhangen alltid var viktigare än händelserna” se Herman Schück, mfl (red) *Riksdagen genom tiderna* (1985(1)), s. 7. Erik Lönnroth har skrivit om Geijer i essäsamlingen *En annan uppfattning*

ANNA-CARIN STYMNE

- (Stockholm 1947), s. 14–21. Se även Tomas Forser *Jag har speglat århundradet. En bok om Per Nystrom. Historikern, publicisten, ämbetsmannen* (Stockholm 1996), s. 136 om Nystroms tanke om personligheten och nationen hos Geijer.
- 25 Schück 1994, s. 12. Carl Gustav Styffe, *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver*, del 2 (Stockholm 1864), s. 260.
- 26 Henrik Schück kallar den själv ”minnesteckning”, Erik Lönnroth kallar den ”monografi”, Kurt Johannesson ”Äreminne”, Sten Lindroth ”en mindre biografi” och Herman Schück ”en populär, starkt tidspräglad monografi”. Erik Lönnroth *Sverige och Kalmarunionen 1397–1457* (Göteborg 1969), s. 122; Johannesson 1984, s. 98; Sten Lindroth ”Henrik Schück” *Svenska män och kvinnor* (Stockholm 1949), s. 597; Schück 1994, s. 17.
- 27 Henrik Schück, *Engelbrekt* (Stockholm 1915), s. 99.
- 28 Schück 1915, s. 138. I anslutning till Vadstena möte 1434, det är tyvärr oklart exakt vad Henrik Schück menar att ”den pansrade näfven” innebar, hot om våld eller hårdhänta, kraftfulla metoder?
- 29 Schück 1915, s. 35, 98, 109, 116, 123, 137–138, 157–158, 163–164, 171–172, 180–181, 189, 191, 211.
- 30 Schück 1915, s. 33–35, 124–129.
- 31 Schück 1915, s. 214–215.
- 32 Schück 1915, s. 150.
- 33 Schück 1915, s. 143.
- 34 Schück 1915, s. 150.
- 35 Schück 1915, s. 215.
- 36 Schück 1915, s. 192. ”Själff hann Engelbrekt icke att upptimra det fria, själfständiga, *svenska* /orig. kurs./ Sverige, hvarom han drömt, och i den punkten blef hans lif blott ett fragment. Men han lade dock den grund, på hvilken en senare tid kunde bygga och äfven byggde.” Schück 1915, s. 209.
- 37 Schück 1915, s. 159, 191, 215, 221 citat s. 5.
- 38 Schück 1915, s. 123.
- 39 Schück 1915, s. 162, 212–214.
- 40 Johannesson 1985, s. 94–96. Jämför även Reidar Larsson, *Politiska ideologier i vår tid* (Stockholm 1994), s. 27–28 om liberalernas syn på samhällsförändring.
- 41 Harald Hjärne, ”Skandinavisk laghistoria” *SvenskTidskrift* (1876), s. 286–288. Se även s. 179, där Hjärne uttalar sig om Engelbrekts historiska betydelse.
- 42 Hjärne 1876, s. 286.
- 43 Johannesson 1985, s. 98.
- 44 Schück 1915, s. 212. Se även Johannesson 1985, s. 98, där han drar samma slutsats.
- 45 Henrik Samuel Nyberg, *Henrik Schück. Inträdestal i Svenska akademien* (Stockholm 1948), s. 27.
- 46 Schück 1915, s. 86–98.
- 47 Kristian Erslev, Erik af Pommern (Köpenhamn 1901), s. 318, 322–323.
- 48 Von der Ropp kom med teorin om en självständig ”Engelbrechtlied”. Denna dikt skulle ha varit skriven kort efter Engelbrekts död av en man som stod honom nära. Schück 1994, s. 15–18.

- 49 Erik Lönnroth, "Engelbrektslitteratur från 1934" *Scandia* (1935), s. 162; Schück 1994, s. 166–167.
- 50 Sven Tunberg, "Den svenska riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut" *Sveriges riksdag* 1:1 (1931), s. 49, 67, 85.
- 51 Tunberg 1931, s. 87.
- 52 "Engelbrekt har räddat Sveriges folk ur en större fara än det nationella förtryckets: han har räddat det ur den nationella slapphetens, den nationella självuppgivelsens dödsdvala." Tunberg 1931, s. 56.
- 53 Tunberg 1931, s. 52.
- 54 Tunberg 1931, s. 62.
- 55 Nils Ahnlund, *Engelbrekt* (Uppsala 1934), s. 11, 30–31.
- 56 Ahnlund 1934, s. 11.
- 57 Ahnlund 1934, s. 16.
- 58 Ahnlund 1934, s. 8, 24.
- 59 Ahnlund 1934, s. 9.
- 60 Ahnlund 1934, s. 9–10, 16–18.
- 61 Kjell Kumlien *Med svenskarna och Engelbrekt* (Stockholm 1935), s. 56, 59, 63. *Kjell Kumlien Karl Knutssons politiska verksamhet 1434–1448* (Stockholm 1933), s. 58.
- 62 Kumlien 1935, s. 54–55.
- 63 Kumlien 1935, s. 48.
- 64 Kumlien 1935, s. 59–60.
- 65 Kumlien 1935, s. 120–126.
- 66 Kumlien 1935, s. 120–121.
- 67 Kumlien 1935, s. 122–123.
- 68 Denna uppgift är tagen från *Riksdagen genom tiderna*, Schück m fl (Sveriges riksdag 1985), s. 239. För Värner Rydén, liksom många andra socialdemokrater vid denna tidpunkt, var Engelbrekt den store folkbefriaren, socialdemokratins förkämpe. Se Johannesson 1985, s. 100–101.
- 69 Företal till *Sveriges riksdag*, 1:1 (1931).
- 70 Se exempelvis Ahnlund 1934, s. 16.
- 71 R. Larsson 1994, s. 34–36.
- 72 R. Larsson 1994, s. 9, 89–90.
- 73 Samtal med Herman Schück, brev från Erik Lönnroth till Anna-Carin Stymne.
- 74 Se exempelvis Ahnlund 1934, s. 15.
- 75 "Det finns likväl god grund för att antaga, att vi också beträffande uppfattningen av Engelbrekt och hans gärning åtminstone i huvudsak ha nått fram till någonting slutgiltigt, och att den Engelbrektsbild, som nu mer eller mindre ingått i de flesta svenskars medvetande, i det stora och väsentliga är historiskt fullgod." Ahnlund 1934, s. 21.
- 76 Tunberg 1931, s. 52.
- 77 Exempelvis Tunberg 1931, s. 48; "den statliga självhävdsens". Se Larsson 1994, om staten som levande organism och folket som bärare av nationalkänslan (den auktoritära konservatismen ser staten som bärare av en historisk mission) s. 151–152 (nationalism) samt s. 155–156 (auktoritär nationalism).

ANNA-CARIN STYMNE

- 78 Kumlien 1935, s. 34.
- 79 Kumlien 1935, s. 52.
- 80 Angående Ahnlunds intryck av nazismen se Beth Hennings, *Resa genom sju decennier* (Stockholm 1963), s. 191.
- 81 Se gärna Herman Schüek "Centralorgan för den svenska historiska forskningen" HT (1980), s. 117–119.
- 82 Citat Schüek 1980, s. 117.
- 83 Erik Lönnroth, "Engelbrekt" *Scandia* (1934), s. 4, 9–11.
- 84 Lönnroth 1934, s. 4; Lönnroth 1969, s. 104.
- 85 Lönnroth 1934, s. 5.
- 86 Lönnroth 1934, s. 4; Lönnroth 1969, s. 104.
- 87 Lönnroth 1969, s. 125.
- 88 Se exempelvis Forser 1996, s. 43.
- 89 Lönnroth 1969, s. 127.
- 90 Lönnroth 1969, s. 8–9.
- 91 Lönnroth 1969, s. 9, Lönnroth 1934, s. 4–8.
- 92 Lönnroth 1969, s. 85.
- 93 Se Sven Lilja *Historia i tiden* (Lund 1989), s. 35.
- 94 Schüek 1994, s. 18–20, 23–24.
- 95 Erik Lönnroth, "Engelbrektskrönikan" *Scandia* (1995), s. 123–125.
- 96 Lönnroth 1995, s. 130–132.
- 97 Lönnroth 1995, s. 134.
- 98 Per Nyström "Engelbrekts revolution" *Historieskrivningens dilemma och andra studier* (Stockholm 1974), s. 206.
- 99 Nyström 1974, s. 210–211.
- 100 Nyström 1974, s. 202–203, 207–208, 210.
- 101 Nyström 1974, s. 207–208.
- 102 Nyström 1974, s. 205–206.
- 103 Nyström 1974, s. 202–203, 207–208, 210.
- 104 Nyström 1974, s. 208.
- 105 Nyström 1974, s. 205.
- 106 Om hur marxismen hos Nyström inspirerade till åtgärder för att främja jämlikheten och samhälleliga åtgärder se Forser 1993, s. 76, 81–83.
- 107 Hos den unge Nyström finns dock en något onyanserad bild av exempelvis det kommunistiska Sovjet, vilket medför att det är svårt att utrona hur han personligen såg på exempelvis den ryska revolutionen och på revolution som metod för samhällsförändring i allmänhet. Se Sverker Oredsson, *Lunds universitet under andra världskriget* (Lund 1996), s. 54.
- 108 Oredsson 1996, s. 53.
- 109 Nyström 1974, s. 202.
- 110 Gottfrid Carlsson "Engelbrekt Engelbrektsson" *Svenskt biografiskt lexikon* band 13 (Stockholm 1950), s. 569, 575, 580, 587. Gottfrid Carlsson, *Sveriges historia till våra dagar* (Stockholm 1941(1)), s. 248.

- 111 Carlsson 1941(1), s. 248; Carlsson 1950, s. 589.
- 112 Gottfrid Carlsson, *Medeltidens nordiska unionstanke* (Uppsala 1945), s. 96.
- 113 Carlsson 1950, s. 576. Se även Carlsson 1941(1), s. 259 och s. 245: "Åtminstone för bergsmännen och för upprorschefen Engelbrekt betydde det troligen långt mera, att Eriks aggressiva politik gent emot hansastäderna hotade gruvindustrien med ny stagnation och bådade armod och nöd för hela den allmoge, företagare och arbetare, som var beroende av bruksdriften."
- 114 Carlsson 1945, s. 96–97.
- 115 Carlsson 1950, s. 573, 577, 578.
- 116 Carlsson 1941(1) s. 248.
- 117 Carlsson 1950, s. 588.
- 118 "Ein schwedischer Historiker, der nach Parallelen zu Engelbrekt Engelbrektsson Umschau hält, kann diese jedoch auch weniger entlegen finden – näher sowohl nach Raum als Zeit. Aus eigener Erfahrung kann ich davon zeugen. Im letzten Jahrzehnt habe ich mich in meine Forschung zum großen Teil mit Engelbrekts Leben und Werk beschäftigt. Während ich mich in dieses Studium vertiefte, trat vor mich immer wieder das Bild eines Mannes der h e u t i g e n Geschichte, eines Staatsmannes und Volksführers, einem nahe verwandten, aber viel größerer Volke angehörend, der in seinem Werdegang, in seinem politischen Programm – in welchem sich der nationale Gedanke eng mit dem sozialen verbindet – und in seiner seltsamen Gabe, ein ganzes Volk zu sammeln und zu einen, so stark an den Gegenstand meiner Forschung zu erinnern schien. Die Genenwart wird stets von Vergangenheit beleuchtet.", Gottfrid Carlsson "Engelbrekt Engelbrektsson. Der grosse schwedische Volkheld im 15. Jahrhundert" *Jomsburg* (1941(2)), s. 307; se även Oredsson 1996, s. 117–118.
- 119 Carlsson 1941(2), s. 291.
- 120 Carlsson 1950, s. 581.
- 121 Se exempelvis Herman Schück "I Vadstena 16 augusti 1434" *HT* (1985(2)), s. 140. Schück 1994, s. 25.
- 122 I texten hänvisas till Gottfrid Carlsson, *Senare medeltiden: tidsskedet 1389–1448* (Hildebrand Stavenow, Sveriges historia till våra dagar 3:1), Stockholm 1941 för "närmare detaljer i ämnet", Carlsson 1941(2), s. 291.
- 123 Carlsson förklarar noggrant varför de utländska fogdarna och ämbetsmännen Engelbrekt inte avsatte fick sitta kvar. Exempelvis var Hans Kröpelin enligt Carlsson nästan svensk, han hade stött Uppsala domkapitel 1432, samt "i mångt och mycket ogillat Eriks styrelsemetoder". Carlsson 1941(1), s. 266–267.
- 124 Se exempelvis Carlsson 1941(1), s. 273.
- 125 Citat Carlsson 1941(1), s. 273, Carlsson 1941(2), s. 301.
- 126 Schück 1994, s. 25–26.
- 127 Garnert & Myrdal "En vändpunkt i vår historia" DN 28.1.1975; Garnert & Myrdal, "Engelbrektsupproret – en seger för enhetsfronttaktiken" *Clarté* 3–4 (1988), s. 108–111;
- 128 Garnert & Myrdal 1975; Garnert & Myrdal 1988, s. 108.
- 129 Garnert & Myrdal 1975; Garnert & Myrdal 1988, s. 112.
- 130 Garnert & Myrdal 1988, s. 109–110.

ANNA-CARIN STYMNE

- 131 Garnert & Myrdal 1988, s. 111–112; Garnert & Myrdal 1975.
- 132 Garnert & Myrdal 1988, s. 108–112.
- 133 ”Det är en uppfattning som ställer massan i centrum, inte ledaren”, Garnert & Myrdal 1975.
- 134 Garnert & Myrdal 1988, s. 111.
- 135 Lilja 1989, s. 85.
- 136 Garnert & Myrdal 1988, s. 111.
- 137 Lars-Olof Larsson *Engelbrekt Engelbrektsson* (Stockholm 1984), s. 123, 126, 193, 246. Lars-Olof Larsson *Kalmarunionens tid. Från drottning Margareta till Kristian II*, (Falun 1997), s. 226.
- 138 Larsson 1984, s. 131, 146, 176; Larsson 1997, s. 187–188, 465.
- 139 Larsson 1984, s. 125; ”hans kontakter med rikets aristokrati, med viktiga mellangrupper som delade hans intressen och villkor och det förtroende som länets bönder och bergsmän visade honom” Larsson 1997, s. 190
- 140 Larsson 1984, s. 139–140. Larsson 1997, s. 190.
- 141 Larsson 1984, s. 11, 206, 244; Larsson 1997, s. 222–224.
- 142 Larsson 1984, s. 239.
- 143 Larsson 1984, s. 185; Larsson formulerar sig något annorlunda 1997 hur rådet ”var i behov av Engelbrekts uttryckliga sanktion för att kunna göra sig gällande i en landsända som skakat av sig det kungliga oket” Larsson 1997, s. 213.
- 144 Larsson 1997, s. 213.
- 145 Larsson 1984, s. 8.
- 146 Larsson 1984, s. 246.
- 147 Larsson 1984, s. 11.
- 148 Larsson 1997, s. 197–198.
- 149 Schück 1994, s. 170.
- 150 Schück 1994, s. 167.
- 151 Schück 1985(1), s. 19–22.
- 152 Schück 1994, s. 170.
- 153 Thomas Lindkvist ”Recension av Herman Schück, Engelbrektskrönikan. Tillkomsten och författaren” *HT* (1996), s. 454.
- 154 Jag är medveten om att begreppet konservativ egentligen inte är en bra gemensam nämnare för dessa forskare, men jag har medvetet försökt undvika att dela upp författarna i en ”Weibullsk” och en ”Hjärnesk” skola.
- 155 Författarna har naturligtvis även påverkats av ideologier som inte nödvändigtvis är ”deras”.